

העמק דבר לפרשת עקב

פרק ז (המשך)

פרק ז, יב

יְבוֹהֶיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמְּשַׁפְּטִים הָאֵלֶּה וְשִׁמְרֵתֶם וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֵיךָ לְךָ אֶת-הַבְּרִית וְאֶת-הַחֹסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם:

והיה עקב תשמעון וגו'. עוד משה רבינו מדבר בתחלת ביאתם לארץ ישראל. כאשר יבואר בענין וביחוד מפסוק ט"ז ואילך. והפסיק בסדרא בפני עצמה. מחמת שאזהרות שעד כה לא היו נוהגות אלא בביאה ראשונה לארץ. ואפילו מה שנוהגים תמיד כמו ולא תתחתן במ כלל משה רבינו כאן משום והשמידך מהר (פסוק ד) שאינו אלא בשעה זו כמו שכתבתי. אבל פרשה זו יש לנו ללמוד ממנה להתנהג תמיד אפילו בעת שאין אנחנו בישוב ארץ ישראל משום הכי נקבעה בתורה סדרא בפני עצמה וכיוצא בזה בפרשה וארא (ו,ב) ובפרשה נצבים (כט,ט) יע"ש.

והנה בעת אשר כבר נתיישבו בארץ ישראל היה הברכה חלה ע"י קרבנות וביכורים שמברכים מין את מינו כדאיתא בתנחומא פרשה תצוה (יג) ע"ש באורך. אבל בשעת כיבוש לא היו מתעסקים בקרבנות כ"כ רק תמידים ומוספים הקבועים. על כן אמר אשר עקב תשמעון את המשפטים האלה. היינו שיחקרו בתורה. ואמר תשמעון בנו"ן הנוסף להקטין דגם זה אי אפשר בכל ישראל, שהרי המה עוסקים במלחמה אלא שיהיו אנשים קבועים לתלמוד תורה כמו שכתבתי להלן פרשה ברכה על הפסוק שמח זבולון וגו'.

ושמרתם. תעשו מזה החקירה משנה קבועה.

ועשיתם אותם. תוסיפו לחקור לפי זה הכלל. וכמו שכתבתי לעיל ד' ו'.

ושמר וגו'. עבור דה לבד ישמור את החסד לתת ברכה כאשר יבואר. והרי זה כמלכותא דארעא דבשעת מלחמה תמשכנה גם הליכות המדינה פנימה ע"י חוקי המלחמה.

פרק ז, יג

יְגֹאֲהֶבְךָ וּבִרְכָךָ וְהִרְבֶּךָ וּבִרְכָךָ פְּרִי-בִטְנְךָ וּפְרִי-אֲדָמָתְךָ דְגֵןְךָ וְתִירֶשֶׁךָ וְיִצְהָרְךָ שְׁגַר-אֲלֹפִיךָ וְעִשְׂתָּרֶת צֹאנְךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר-נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְתֶתְךָ:

ואהבך. דעסק התורה נותן ברכה לא מצד חוקי הטבע דארץ ישראל אלא מצד אהבה. וכמלך לחילו כמו שכתבתי להלן בפרשת והיה אם שמוע.

והרבך. בגדולת הנפש. דרבוני בכמות כתיב וברך פרי בטנך וגו' אלא כענין דכתיב ככוכבי השמים לרוב וכמו שכתבתי לעיל ז'.

פרק ז, יד

יְדַבְּרוּ תְהִיָּה מְכַל-הָעַמִּים לֹא-יְהִיָּה בְךָ עֵקֶר וְעֵקֶרָה וּבְבִהַמֶּתֶךָ:

ברוך תהיה מכל העמים. שעוסקים בישוב הארץ במנוחה, ואתה הלא הנך טרוד במלחמה, בכל זאת תהיה הברכה יותר מהם.

עקר ועקרה. אנשים שאין בהם תועלת לעולם.

ובבהמתך. גם הם יסייעו לצורך האדם בכל האפשר. וברבה (ג,ו) דרשו עקר מן התשובה ובהמתך אפילו בבהמין שלך שגם הם ידעו מה להשיב. והיינו משום שהבינו חז"ל דפרשה זו מגעת גם לדורות יוצרו שנהיה בקרב אוה"ע. ויהי מלחמת ישראל רק בתשובות נכונות לפי הענין.

פרק ז, טו

טוֹוְהִסִּיר ה' מִמֶּךָ כָּל-חַלִּי וְכָל-מַדּוּי מִצְרִים הָרְעִים אֲשֶׁר יִדְעֶתָ לֹא יִשְׁיִמּוּ בְךָ וּנְתַנֶּם בְּכָל-שְׁנָאֶיךָ:

ממך כל חולי. חולאים שאדם מביא על עצמו ע"י שאינו נזהר באכילה. או ע"י צנים פחים. והכי איתא בב"מ (קז,ב). ובשעת מלחמה או במדינה אחרת שאין רגיל בה, קרוב להיות נכשל בה ע"י שנוי וסת משהנהיג תחלה בארצו ובשעת מנוחה, על כן באה הברכה על זה כאן ביחוד.

וכל מדוי וגו'. מחלות שבאו ע"י עונש ועלולים להיות בארץ ישראל כמו מכת שחין וצרעת ארבה ועוד.

ונתנם בכל שנאיך. הנלחמים עמך.

פרק ז, טז

טז וְאָכַלְתָּ אֶת-כָּל-הָעַמִּים אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לֹא-תַחֲוֶס עֵינֶיךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת-אֱלֹהֵיהֶם כִּי-מוֹקֵשׁ הוּא לְךָ:

ואכלת וגו'. בשעת מלחמה.

לא תחוס וגו'. עיין במסכת סופרים פרק ט"ו ומה שכתבו התוס' עבודה זרה (כו,ב) בשם הירושלמי קידושין.

ולא תעבוד וגו'. לא בעבודה לשם עבודת כוכבים מיירי דאם כן מאי כי מוקש הוא לך. והרי גורם השמדה וכליון ממש אלא אפילו לשם חנופה שלא יתגרו ביותר והוי כמו מאהבה ויראה מכל מקום תהיה למוקש לך וכבר נתבאר בספר שמות כ"ג ל"ג ועוד שם ל"ד י"ב יע"ש.

פרק ז, יז

יז כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם:

איכה אוכל להורישם. לא מיירי בעיקר המלחמה שהרי כבר נתרצו ללחום ומוכנים לכך אלא על שנצטוו להורישם ולכלותם. איכה אוכל להגיע לכך וא"כ ראוי להיות בטוב את הנשארם מן המלחמה כדי שלא יתאכזרו גם עלינו לעת מצוא ידם. על זה בא לומר.

פרק ז, יח

יח לא תירא מהם זכר תזכר את אשר-עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל-מצרים:

לא תירא מהם. כי לא יתגברו לעולם. וכך היה ראוי להיות אם לא עברו ישראל לכרות ברית עמהם כמו שכתוב בספר יהושע ושופטים. אבל אם היה ישראל בטוחים בזה לא היה מקום לירא.

פרק ז, יט

יט המסת הגדלת אשר-ראו עיניך והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר

הוצאך ה' אלהיך כן-יעשה ה' אלהיך לכל-העמים אשר-אתה ירא מפניהם:

המסות. נתבאר לעיל ד' ל"ד ויותר להלן כ"ט ב' עפ"י המדרש מכות הממסות הגוף לאט לאט עד שלא יהיה להם כח ללחום אף על פי שאינן כלין. **והאותות והמופתים וגו'.** במקום שיהיה נצרך לכך יש לך לדעת גם זה מאשר היה במצרים ותאמין כי כן יעשה וגו'.

פרק ז, כ

כ וגם את-הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד-אבד הנשאים והנסתרים מפניך:

וגם את הצרעה וגו'. נוסף על הנהגה שבמצרים יהיה בשבעה עממין ע"י הצרעה.

פרק ז, כא

כא לא תערץ מפניהם כי-ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא:

לא תערץ. הוא שבירת הגדוד בשעה שאין המלחמה הולך בטוב. כמו שכתבתי להלן ל"א ו' הוכחה לזה הפירוש. והזהיר הכתוב שאפילו תראה שמתגברים לא תערץ כמו שהיה בראש מלחמת עי.

כי ה' אלהיך בקרבך. השכינה שרויה בקרב ישראל בשעת מלחמה, כמבואר להלן כ' ד' וכ"ג ט"ו.

אל גדול ונורא. מוראו רבה לענוש תיכף ומיד על איזה דבר. אבל אין מקום לחוש שיתגברו לגמרי ח"ו. אלא עונש הוא לשעה.

פרק ז, כב

כב וְנָשַׁל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת-הַגּוֹיִם הָאֵל מִפְּנֵיךָ מֵעַט מֵעַט לֹא תוּכַל כָּלְתֵם מֵהָר פֶּן-תִּרְבֶּה עֲלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה:

ונשל וגו'. תהיה השגחתו להעתיקם ממקום למקום כדי להחליש כחם. אבל לא תוכל כלותם וגו' והוא משום פן תרבה וגו'. וא"כ זה ג"כ בהשגחה לטובה. ולא מצד מיעוט היכולת להורישם עד כלה.

פרק ז, כג

כג וְנָתַנְם ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהִמָּם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הַשְּׂמַדִּים: וְנָתַנְם וְגו'. בַּשָּׁעָה שִׁיתַּחֲזְקוּ פַעַם לַמִּלְחָמָה בֵּין כָּה וְכָה. עַד הַשְּׂמַדִּים. הֵיינוּ בְעַלֵּי מִלְחָמָה.

פרק ז, כד

כד וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדְךָ וְהֶאֱבַדְתָּ אֶת-שְׂמֵם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא-יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הַשְּׂמַדְךָ אֲתֵם:

ונתן מלכיהם בידך. גם זו עצה מן השמים שלא בנקל יתקבצו למלחמה כאשר יותן המלך בידך. **והאבדת את שמם וגו'.** של משפחת המלך. למען לא יהיה בנקל להם למהר למנות מלך וללחום. **לא יתיצב איש וגו'.** ובלי מלך לא ימצא איש עוז ידו ולבו למלחמה. עד שיגיע השמידך אותם לגמרי.

פרק ז, כה

כה כֹּה פִּסְלֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בְּאֵשׁ לֹא-תִחַמְדוּ כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלִקְחַתְּ לָךְ פֶּן תִּוְקַשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֵבַת ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא:

פסילי אלהיהם. מה שיהיה נמצא אז. ואף על פי שלא יהיה עוד עבודה זרה דמשה שהרי כבר נשרף בתחלת המלחמה כמו שכתבתי לעיל פסוק ה' מכל מקום כל זמן שנוהגים בשם אלוה ולא נתבטלו וכבר הגיע לידך שוב אי אפשר לבטל מהתורה. על כן **תשרפון באש.** והכי מפורש בתוספתא דעבודה זרה פ"ו כל עבודה זרה שביטלה גוי יכול תהא אסורה, ת"ל פסילי אלהיהם תשרפון באש את שנוהג בהם משום אלוה אסור. והכי מבואר ברמב"ם הלכות עבודה זרה פ"ח ה"ח עבודה זרה של ע"ג שביטלוה קודם שתבוא לידי ישראל הרי זו מותרת בהנאה שנאמר פסילי אלהיהם תשרפון באש. כשבא לידנו והן נוהגין בהם אלהות - פירוש שוב לא מהני בטול כדאיתא בעבודה זרה (מב,א) והוא מהתורה. ועיין העמק שאלה סי' פ"ח

אות י"ח. וכ"ה בירושלמי עבודה זרה פ"ד ה"ד אם ירשתו כשהוא אלוה באש תשרופו ואם לאו אשר אתם יורשים אותם וגו'. ועיין מה שכתבתי להלן י"ב ג' בהרחב דבר.

פרק ז, כו

כּוּלָא-תְבִיא תּוּעֵבָה אֶל-בֵּיתְךָ וְהֵייתָ חֵרֵם כְּמָהוּ שֶׁקָּץ תִּשְׁקָצְנוּ וְתַעֲבֹב תִּתְעַבְבוּ כִּי-חֵרֵם הוּא:

והיית חרם כמהו. דבשעת מלחמה אם נמצא חרם הוא מסוכן מאד. ומעשי עכן וחרם שאול יוכיחו דתיכף ומיד שנגעו בחרם היה קצף וסלוק שכינה מישראל.

פרק ח

פרק ח, א

אֶל-הַמְצוּהָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצוֹךְ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תַּחֲיוּן וּרְבִיתֶם וּבְאַתֶּם וִירִשְׁתֶּם אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נִשְׁבַּע ה' לְאַבְתִּיכֶם:

כל המצוה וגו' תשמרון לעשות. החל דרוש חדש. ללמד דגם בשעה שלא הגיעו לידי מעשה כל המצות כמו בתחלת ביאה לארץ שחסר עוד כמה מצות שלא נתחיבו עד אחר ירושה וישיבה מכל מקום הזהירם ללמוד כל המצוה כדי לעשות כאשר יגיעו לידי כך. ומזה למדנו דהוא הדין בזמן הגלות שיהיה אח"כ.

וכתיב תשמרון נו"ן הנוסף להקטין דמכל מקום אינו דומה למוד הלכה שנוגע למעשה מיד ללמוד הלכתא למשיחא. וכמו שכתבתי להלן ל' ח' דהלמוד עד שלא הגיע למעשה אינו די להורות בשעת מעשה עד שישוב לעיין אז, אבל מכל מקום הזהיר ללמוד כדי לעשות כאשר יבואו לזה **למען תחיון.** הלמוד גורם חיות הנפש כמו שכתבתי לעיל ו' כ"ד ובכמה מקומות וכתיב תחיון בנו"ן הנוסף המקטין. דודאי אין חיות הנפש בשלמות עד בואם לארץ ישראל ועיין להלן ל' ו'.

ורביתם. גדולת הנפש בחכמה ובשאר דברים.
ובאתם וירשתם וגו'. זכות התלמוד גורם ירושת הארץ וכמו שכתבתי שם ב'.

פרק ח, ב

בּוֹזְכֶרֶת אֶת-כָּל-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבַּעִים שָׁנָה בְּמַדְבָּר לְמַעַן עֲנֹתְךָ לְנִסְתָּךְ לְדַעַת אֶת-אֲשֶׁר בְּלִבְךָ הַתִּשְׁמֵר (מְצוֹתוֹ) [מְצוֹתֶיךָ] אִם-לֹא:

וזכרת וגו' זה ארבעים שנה. והיה הדבר תמוה למאי סיבב הקב"ה שיהא נמשך מ' שנה. וכמו שרמז אז משה בשם ה' ואמר בשעת בשורת אותה גזרה שהיה להם קשה כחרבות ואמר וידעתם את תנואתי. שביאורו עוד תדעו כוונתי בכך כמו שביארנו שם. וכאן הודיע משה

התכלית שהיה כדי **לענותך** - שתהיו מורגלים בגלות ובהלוך ממקום למקום כמו שהיה במדבר שהלכו כמה מסעות.

לנסותך לדעת וגו'. כבר נתבאר בספר בראשית כ"ב א' עפ"י מדרש ב"ר שיש שלשה אופני נסיונות. א' כדי להטיבו כהכאת פשתן טוב. ב' כדי לדעת כחו כהכאת קדרה של חרס הטובה. ג' כדי להעמיס משא עון הדור כמשא הסוס הטוב. ובא הכתוב להודיענו כאן שהיה הנסיון כדי לדעת את אשר בלבבך שהוא כנסיון הקדרה. וענין הנסיון הוא אם יש בכחך להשים בלב שמירת מצות שלא הגיע זמנם עדין. ודעתא דאינש נקבע בארבעים שנה. כדאיתא בעבודה זרה (ה,ב) לא קאי אינש אדעתא דרביה עד ארבעין שנין ועתה שידענו שיש כח ישראל בזה. הנני מזהיר לעשות כן עתה והוא הדין בימי הגלות.

פרק ח, ג

גוֹיֵעֶנְךָ וַיִּרְעֶבְךָ וַיֹּאכְלֶךָ אֶת-הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא-יִדְעֶתָ וְלֹא יִדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֶנְךָ כִּי לֹא עַל-הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יַחִיֶּה הָאָדָם כִּי עַל-כָּל-מוֹצָא פִי-ה' יַחִיֶּה הָאָדָם:

ויענך וירעבך. עוד טעם על זה המשך הרב כי רצה הקב"ה להרגיל את ישראל בענוי זה שלא יהא מקור פרנסתם נראית בעיניהם. וגם אח"כ **ויאכילך את המן אשר לא ידעת וגו'** הכל לתכלית **למען הודיעך כי לא על הלחם וגו'.** לפי הפשט תועלת ידיעה זו שתהיה כמה עתים שלא תהיה שום תקוה להשיג לחם וא"כ יאבדו כל תקוה לחיות על הארץ. על כן הקדים הקב"ה ליתן כח ועצמה להתפרנס מכל מוצא דבר ה' וזהו תועלת נפלא בימי הגלות. אמנם עוד נכלל בזה עוד כונה. דקרבנות נקראו לחם כדכתיב (במד' כח,ב) את קרבני לחמי לאשי ונתבאר במקומו שהודיע הקב"ה למשה דמוצא פרנסת ישראל בארץ ישראל בא ע"י זכות קרבנות שהוא עבודה המשביע לחם. והיה דעת ישראל נוטה שבזמן הגלות ואין לנו קרבנות תאבד מישראל תקוה וזכות מיוחד לפרנסה ח"ו. על כן האכילם מן במדבר מ' שנה. כדי שידעו דזה לא בא בזכות קרבנות שהרי לא היה שום קרבן מהמן. כמו בארץ ישראל שבא בכורים משבעת המינין לברך מין את מינו כמבואר בתנחומא פרשה תצוה. מה שאין כן במן. ובזה ידעו ישראל כי לא על הקרבנות לבד יחיה האדם.

כי על כל מוצא פי ה' וגו' נכלל בזה כמה ענינים כמו לשון כל שסובל כמה דברים היינו שקידת התורה בכלל שמסיר על כל פנים מחלת הרעבון כמו שכתבתי בתחלת סדרא זו (ז,יב) ובספר שמות ט"ו כ"ז. וביחוד סדר קרבנות וקריאת הפרשה שתקן משה במדבר ומבואר בשאלתות דרב אחאי פרשה נצבים (שאילתא קסא) שהיה אז כמו בגלות שידוע באגדה דתענית (כז,ב) שאמר הקב"ה לאברהם אבינו דסדר קרבנות יועיל כמו ההקרבה. ובמדבר היה כמו בגלות. גם נכלל במוצא פי ה' תפלה כמבואר בתנחומא פרשת כי תבוא דמשה רבינו ראה בית המקדש חרב וקרבנות בטלים עמד והתקין ג' תפלות. ונכלל עוד ברכת הנהנין וכדאיתא בברכות רפ"ו (לה,ב) כל הנהנה מהעוה"ז בלי ברכה, כאלו גוזל הקב"ה וכנסת ישראל שנאמר גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית - חבר הוא

לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל מאביהם שבשמים. והביאור משום שע"י ברכות הנהנין מתברך כל מין. והמונע מלברך גוזל השפעה שהקב"ה רוצה להשפיע וכנסת ישראל הנצרכים לכך. וחבר הוא לירבעם שמנע קרבנות מישראל מקור השפעה אז.

(**הרחב דבר:** ובתהלים ס"ח, יב אחר שהודיע דרך הפרנסה לישראל ע"י קרבנות כמו שכתבתי בספר ויקרא כ"ב כ"ט. אמר עוד ה' יתן אומר המבשרות צבא רב. פירוש עוד תהיה שעה שתהיה בטלה הכנה זו שכונן ה' לפרנסת נחלתו ונלאה ויתן המקום ית' אומר. היינו, תפלות וברכות, אשר ישפיעו ברכה לצבא רב, היינו לכל אוה"ע שישראל שרויין בקרבם. ואז יתברכו הכל בשביל ישראל כדאיתא ביבמות דס"ג א' על פסוקים שבברכת אברהם דאפילו משפחות הדרות באדמה אפילו ספינות הבאות מגליה לאספמיא אין מתברכין אלא בשביל ישראל ונתלות באומר שבפי ישראל.

מלכי צבאות ידדון ידדון. שהם ישמחו יעלזו בשפע שמגעת באמת אך להם אבל מכל מקום ונות בית תחלק שלל. ישראל שגרים בקרבם ומכונים בשם שכנים ונות בית, גם המה יחלקו שלל שיהנו מברכות ארצם.

אם תשכבון בין שפתים. מבאר היאך יגיע הנאה לישראל מברכות אוה"ע בארצם. ואמר דלא מיבעי במקום ובזמן שתהיה רשות לישראל להתאחז בארץ אפילו אם תשכבון בין שפתים. שלא יהיה להם רשות להיות באחזקה בארץ, אלא דרים על שפת השדות. ובמסכת ב"ב דל"ו א' קרי להו מגודא דערודי ולבר. היינו קצות השדה שאינן ראויין לזריעה. זה נקרא בלשון הכתוב בין שפתים. מכל מקום כנפי יונה נחפה בכסף. ידוע דעדת ישראל נמשלו ליונה, כמו ששמו חז"ל בסנהדרין דצ"ה א' בפי אבישי בן צרויה זה הרעיון והביאו זה הפסוק וכאן נמשלו ביחוד לפי הענין לכנפי יונה. באשר טבע ישראל להיות סוחרים ועפים ממקום למקום. כמו שכתבתי בספר בראשית ל"ד כ"א. ובזה הברכה ממציאם כסף מחיר התבואה הנותר מצורך ישוב הארץ והמה נחפים בכסף. ואברותיה - הוא משל לגדולי הסוחרים שהמה טסים למרחוק כמו האבר שבעוף שפורח למרחוק. המה נחפים בירקרק חרוץ - שהוא הזהב. נמצא שביאר הנביא הליכות חיי ישראל בזמן שאינם בארץ ישראל הוא ע"י שהקב"ה יתן אומר המשפיע ברכה.

וכל זה נכלל בדבר ה'. כי על כל מוצא פירוש ה'. וכן אמר ה' מיד אחר הדברות בספר שמות כ' כ"ד בכל המקום אשר אזכיר וגו' ע"ש בביאורינו. ובשביל כל זה זן הקב"ה במדבר.

פרק ח, ד

ד שְׁמִלְתָךְ לֹא בְלִתָּהּ מַעְלֶיךָ וְרִגְלֶךָ לֹא בְצִקָּה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה:

שמלתך וגו'. גם זה היה כדי להודיענו שאפשר להיות במלבושי כבוד גם בתוקף הגלות ואין לנו גידולים הממציאים צרכי לבישה. כמו שהיה במדבר בדרך פלא. ועיין להלן כ"ט ד' תנחומי משה רבינו על עומק הגלות בזה הרעיון יע"ש.

פרק ח, ה

הַיְדַעְתָּ עִם-לִבְבְּךָ כִּי כֹאשֶׁר יִסֹּר אִישׁ אֶת-בְּנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ מִיִּסְרֶךָ:

וידעת עם לבבך. הידיעה של היום שמונחת במוח תהיה מושרשת בלבבך. שלא תהי נצרך עוד לחקירה בשכל כי כאשר וגו' לא בשביל נקמה ח"ו אלא לתועלת כמו אב המייסר את הבן. ועוד דרך האב המייסר את הבן מקדים רפואה שתהיה מוכנה אחר הכאה. כך יסורים שהקב"ה מייסר את ישראל במדבר במה שהגיע מ' שנה. בא לתועלת לדורות הגלות. והקדים בזה רפואה למכה.

פרק ח, ו

וּשְׁמַרְתָּ אֶת-מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּדַרְכֵי וּלְיַרְאֵה אֹתוֹ:

ושמרת את מצות וגו'. חוזר לתחלת הדרוש (פסוק א). דמאחר שכן יקר דבר ה' להחיות דגן בישראל אפילו בלי מעשה שהוא תכלית כל דבור. על כן ושמרת את מצות אפילו לא הגיע למעשה. אלא מכל מקום יועילו ללכת בדרכיו להכיר מהם דרכי ה'. כמו שהסביר ברמב"ם שלהי כמה הלכות למוד דבר מסור מגופי הלכות שאין נוהגים עתה. וליראה אותו. שיהיה להועיל להשיג יראת ה' כמו שכתבתי לעיל ו' כ"ד.

פרק ח, ז

זֶכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִבִּיאֵךְ אֶל-אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחְלֵי מַיִם עֵינֹת וַתְּהַמַּת יְצִאִים בְּבַקְעָה וּבְכָרָה:

כי ה' אלהיך וגו'. הוסיף המקרא להשריש אמונה זו בלבבינו שע"י דברות שפתינו אנחנו ניזונים שהרי אפילו בארץ ישראל שעיקר פרנסת הארץ באה ע"י עבודת קרבנות מכל מקום מצות עשה לברך את ה' אחר המזון. וזהו כדי להמשיך ברכת הארץ כדאיתא בב"מ (קיד, א) דהקדש טעון ברכה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' וגו'. מזה יש ללמוד דבגלות שאין קרבנות עלינו להרבות תפלות וברכות וכל מוצא דבר ה' כדי שיהיה בזה מקור חיי ישראל. עוד יש לומר דמשום הכי נסמך ישיבת ארץ ישראל לכאן אף על פי שמדבר על שעה שאנחנו בחו"ל כמו שהיינו במדבר. ללמדנו בזה דאפילו בהיותנו בחו"ל הרי אנחנו מחויבים להזכיר בברהמ"ז ברכת הארץ. דאף על פי דכל זמן שלא נכנסו לארץ ישראל לא ברכנו על הארץ כמבואר בברכות (מח, ב) יהושע תיקן ברכת הארץ מכל מקום אחר שנכנסנו עלינו לברך עליה אף על פי שאין אנו עליה.

ארץ נחלי מים. אף על פי שאין כל ארץ ישראל מלאה נחלי מים וכמבואר בסוף פרשה זו לא כארץ מצרים וגו' ועל כן נקראת נלאה בתהלים ס"ח, י. אבל מכל מקום יש מקומות מבורכים במים כמו סמוך לירדן וכדומה.

עינות ותהומות. כמו עיר שכם שמלאה עינות מים.

פרק ח, ט

טָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְּמִסְכַּנְתָּ תֹאכַל-בָּהּ לֶחֶם לֹא-תִחַסֵּר כָּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִינֶיהָ בְּרָחַל וּמִהַרְרֵיהָ תִחַצֵּב נַחֲשֶׁת:

לא תחסר כל בה. כך נמצא במקומות מפוזרים מכל מינים שבעולם כמבואר באיכה רבתי שהראה ר' יהושע בן חנניה להקיסר איזה מינים נפלאים שביקשו ממנו. והעיקר הוא בהר המלך שבשבת יוסף כמו שכתבתי בספר בראשית מ"ט כ"ה ובפרשה וזאת הברכה (לג,טו) בברכת יוסף.

פרק ח, יא

יֵאֱהָשֶׁמֶר לְךָ פֶּן-תִּשְׁכַּח אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ לְבַלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֹתַי וּמִשְׁפָּטַי וְחֻקְתַּי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם:

השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך. אין הכונה כאן כמו לעיל ו' י"ב השמר לך פן תשכח את ה'. דשם מיירי בשעת כיבוש הארץ, כמו שביארנו שם, והזהירם שלא יסיחו דעתם מן ה', כמבואר בענין. אבל כאן מיירי לאחר שנתיישבו בארץ, כדכתיב בסמוך ובתים טובים תבנה וישבת, והזהירם שלא ישכחו בדרך כלל שה' מנהיגם ומפרנסם, והיינו דכתיב את ה' אלהיך. והדבר מובן דמכל שכן הננו מוזהרים על זה בעת הגלות. אלא בראש הפרשה שהזהירנו על הבטחון היער ביותר על עת הגלות. וכאן שהזהירנו על השכחה בהשגחת ה' העיר ביותר על עת של ישיבת הארץ במנוחה והשקט. (ועיין מה שכתבתי בספר ויקרא (כג,מב) שהזהירה תורה בישיבת סוכה להיות לאות לשני אופנים הללו).

לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום. הקדים הכתוב משפטים לחקים. מבואר כדאיתא ביומא (זב,ב) דמשפטים מצות שהדעת נותנת עליהם וחקים שאין דעת בני אדם נותנת. ומשום הכי כתיב אשר אנכי מצוך. ולא אשר אנכי מלמד אתכם, כמו דכתיב במקום חקים ומשפטים כמה פעמים.

וענין זה המקרא, דהמאמין בהשגחה פרטית הוא מכריח עצמו לעשות ככל המצוה שבזה תלויה השגחה העליונה מה שאין כן אם ישכח יסוד ההשגחה ממילא לא ישמור כל המצוה. והנה תניא בתוספתא ברכות רפ"ד (א) הנהגה מן עוה"ז בלי ברכה מעל עד שיתירו לו כל המצות. פירוש מי שמסיר אמונה זו מלבו שה' זן ומפרנס ואין צריך ברכה לה' הרי זה מועל והולך עד שניתרים לו כל המצות. ולמדו חז"ל מסמיכות לבלתי שמור מצותיו וגו' אצל ברכת המזון. אשר מזה הוסיפו חז"ל ברכת הנהנין לפני המזון.

פרק ח, יב

יבֶּפֶן-תֹּאכַל וְשִׁבַּעַת וּבָתִּים טָבִים תִּבְנֶה וַיִּשְׁבַּת:

פן תאכל ושבעת. תחלה (פסוק יא) הזהירה תורה על השכחה מצד החקירה ודעה כוזבת. ועתה הוסיפה להזהיר פן מצד פתוי הלב שהשביעה גורמת, כדכתיב (להלן יא,טז) פן יפתה לבבכם וסרתם.

ובתים טובים וגו'. וגורם הרחבת הלב כדרך דירה נאה. עד שבלי לב ולב הוא מכחיש.

פרק ח, יג

יג וּבְקֶרֶךְ וְצִאנֶךָ יִרְבִּין וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה-לְךָ וְכָל אֲשֶׁר-לְךָ יִרְבֶּה:

ובקרך וצאנך ירביון. המרבים עושר ורב תבואות בכח שור. וצאן מעשרות לבעליהן.

וכסף וזהב ירבה לך. ע"י מכירת התבואה וצמר.

וכל אשר לך ירבה. עניני תענוגי בני האדם. שהם מפתים את הלב.

פרק ח, יד

יד וְרָם לְבַבְךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים:

ורם לבבך. לחשוב גדולות עליך כמו שפירש הכתוב להלן (פסוק יז) ואמרת בלבבך כחי וגו'.

ושכחת את ה' וגו' מבית עבדים. והיה לך אז לב נכאה ושקוע בעבדות.

פרק ח, טו

טו הַמּוֹלִיכְךָ בַּמַּדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נְחֹשׁ שָׂרָף וְעִקְרָב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אֵין-מַיִם הַמוֹצִיא לְךָ מַיִם

מצור החלמיש:

המוליך וגו'. שני מקראות הבאות המה להוכיח שהקב"ה רוצה להשגיח עלינו בכל שעה, ולא נחשוב שאינו משגיח עלינו אלא בתחלת התקופה שיהיה מעמדנו כך או כך או בתחלת השנה, אבל לא בכל שעה, וכאשר יבואר לפנינו בפסוק הסמוך. על זה הקדים הכתוב להוכיח שרצון הקב"ה להאמין בו שהוא משגיח בכל שעה, מדהוליךך **במדבר הגדול וגו'.** והיה הכרח להשגיח בכל שעה, ולא הוליך אותנו בהשגחתו במקום אשר אין נחש שרף ועקרב, אלא רוצה להראות לנו שהוא רוצה להשגיח בכל רגע.

וצמאון אשר אין מים. לא במקום שהמים מועטין, כמו שהיה בשנת הארבעים כמו שכתבתי בספר במדבר כ' י"א. אבל הקב"ה הוליךך במקום אשר אין מים כלל והיינו בעת נסעו מים סוף במדבר שור. והלכו שלשת ימים בלי מים והיה השגחה פרטית על כל אחד שלא יצמא.

המוציא לך מים מצור החלמיש. ואח"כ כשנתן מים לא ברא צור ספוגי שהוא נותן מים אלא צור החלמיש. וברגע שצמאו הוא צוה והוציא מים. כל זה הוכחה שהקב"ה משגיח ויכול בכל רגע.

פרק ח, טז

טז הַמֵּאֲכֹלְךָ מִן בַּמַּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא-יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עֲנֹתְךָ וּלְמַעַן נִסְתָּךְ לְהִיטִיבְךָ

בְּאַחֲרִיתֶךָ:

אשר לא ידעו אבותיך. ולא עלה על הדעת שיהיה כן.

למען ענותך. טרם שראו פתח תקוה לזה.

ולמען נסותך להיטבך באחריתך. אין הפירוש שיהיה טוב לך באחריתך דאם כן להיטיב לך מיבעי. אלא להיטיב אותך. פירוש הנסיון בזה שהוא כנסיון הפשתן שכתבנו לעיל ב' בשם מ"ר. והיינו להרגיל אותך בבטחון על רגע אחרון. ומכל זה מבואר שהקב"ה משגיח בכל רגע.

פרק ח, יז

יז ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את-החיל הזה:

ואמרת בלבבך כחי וגו'. היאך אפשר שתאמר בלבבך כך אחר שהראית לדעת כ"כ.

פרק ח, יח

יח וזכרת את-ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל למען הקים את-בריתו אשר-נשבע לאבותיך כיום הזה:

וזכרת וגו'. אם נפרש שהוא סיום הענין וצווי שיזכור כי הוא הנותן כח וגו' קשה לפי זה הפרשה הסמוכה והיה אם שכח וגו'. מה באה פרשה קטנה זו להוסיף חדשות. וגם אין סדר המקראות נוחין להתפרש, שאומר ואמרת בלבבך וגו' ולא סיים מה יהיה מאמירה זו. ורק חוזר לצווי.

אלא הכל קאי על ואמרת בלבבך, שהחשוב שאין הקב"ה משגיח עליך אלא במה שנותן לך כח לעשות חיל. ומאז שנתן לך כח בתחלת יצירה וכדומה בתחלת השנה, שוב אתה בעצמך עושה לך את החיל הזה. ומסיים עוד. למען הקים וגו'. תחשבו עוד כי מה שנותן לך כח אינו אלא כדי להקים את בריתו ואחר שכבר הקים שוב אין לו עסק עמך. וא"כ אין לנו לברך את ה' אלא פעם אחת בשנה וכדומה. על זה מסיים:

פרק ח, יט

יט והיה אם-שכח תשכח את-ה' אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם והשתחווית להם העדתי בכם היום כי אבד תאבדון:

והיה אם שכח וגו' והלכת אחרי אלהים אחרים. תגיע מזה הרעיון לחשוב שאין הקב"ה משגיח עליך כלל אפילו לתת לך כח לעשות חיל, אלא **והלכת אחרי אלהים אחרים.** שתאמין שהם משגיחים ביותר. ויגיע עד אשר העדתי בכם היום וגו'.

פרק ח, כ

כ כגזים אשר ה' מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם:

כגזים אשר ה' מאביד מפניכם. אשר אין להם רגל בארץ.

כן תאבדון. מבלי איש עובר. וזה העונש אינו מחמת עבודה זרה לחוד אלא **עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם.** שזה יהיה גורם עוד שלא תעסקו בתורה כלל. וזה גורם חרבן הארץ וכדאיתא בנדרים (פא,א) ובאיכה רבתי. דבר זה שאלו לחכמים ולנביאים (ירמי' ט,יא-יב) על

מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורת וגו'. פירוש עיקר החרבן היה משום עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים כדאיתא ביומא (ט,א) אבל חורבן הארץ לגמרי הוא מפני עזיבת התורה. וכל זה גורם במה שמתחלה שכחו את ה' שהוא המשגיח בכל רגע.

פרק ט

פרק ט, א

אֲשַׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶתְּהָ עֵבֶר הַיּוֹם אֶת-הַיְרֵדָן לְבֹא לְרִשְׁתָּ גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמִים מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצָרֹת בְּשָׁמַיִם:

שמע ישראל. החל דרוש חדש. להרחיב הענין הקודם שסיים אשר במה שישכחו לברך ברהמ"ז והיא השגחת ה', יבואו לידי עבודה זרה וביטול תורה לגמרי, ומזה יבואו לחרבן הארץ לגמרי. ושני דברים הללו מתמיהים וקשה להאמין איך אפשר לחוש שנבא לידי עבודה זרה שבאותו הדור היו רחוקים מזה הרעיון. וגם האיך אפשר שיהא הארץ חרבה ושוממה. על זה החל לומר דרוש חדש הנה אתה עובר וגו'.

פרק ט, ב

בעם-גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני-ענק:
אתה ידעת. מדעתך ושכלך.
ואתה שמעת. מפי שארי אוה"ע החזקים ממך שגם הם חושבים אשר **מי יתיצב וגו'.**

פרק ט, ג

גידעת היום כי ה' אלהיך הוא-העבר לפניך אש אכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' לך:
ידעת היום וגו'. תדע בודאי כי כן הוא ולא יפול בלבבך שום ספק.
הוא ישמידם. את מי שנכנס למלחמה.
והוא יכניעם. את הנשאים בארץ.

פרק ט, ד

דאל-תאמר בלבבך בהדף ה' אלהיך אתם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני ה' לרשת את-הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך:

אל תאמר בלבבך וגו'. הזהיר הרבה להוציא מלבבם שתי טעויות. אחת שלא יהיו בטוחים בעצמם שלא יהיו נכשלים בעבודה זרה. והיא אזהרת חז"ל אל תאמין בעצמך וגו' דהאמנה בעצמו גורם שלא להיות נזהר בדברים הקרובים להכשיל ולבוא לידי עבירה. וזה באמת אסור

כדאיתא במסכת עבודה זרה (יז,א-ב) ניזיל אפיתחא דעבודה זרה דנכיס יצריה. (והא דקאמר חברי' ניזיל אפיתחא דבי זונות וניכפיה ליצריה וניקבל אגרא. אינו אלא משום שהיו עוסקים בתורה, כמבואר שם, וכמו שכתבתי לעיל (ג,כו) לענין שישבו בגיא מול בית פעור וגם אך ההכרח הביא לידי כך כדי לעבוד מע"ז שיש אזהרה אל תקרב וגו' אבל בלא זה ודאי אסור לבטוח על עצמו ולהתקרב לדברים שמביאים לידי עבירה). הטעות השנית. שלא יהיו בטוחים בהקב"ה שלא יחרב וישום ארץ ישראל בשום אופן אפילו יעבדו עבודה זרה. שהרי הוא ית' חפץ מאד בישוב ארץ ישראל.

על זה אמר **בצדקתי הביאני ה'.** והוא בטוח בי שלא אחטא א"כ גם אני יכול לבטוח בזה. **וברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך.** כ"כ גבר חפץ ה' ביושב ארץ ישראל עד שבכל רשעת הגוים שהיתה גם עד כה לא הוריש אותם ולהניח ארץ ישראל שממה. אלא מפניך שמצא אותך זכאי וצדיק. אבל אם גם אתה תחטא בעבודת כוכבים, הלא לא תימצא אומה אחרת טובה ממך. ולהניח את ארץ ישראל שממה זה אי אפשר כמו שלא הוריש את ז' אומות עד כה. על זה משיב משה רבינו דשני הדמיונות האלה כוזב.

פרק ט, ה

הלא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את-ארצם כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מורישם מפניך ולמען הקים את-הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב: **לא בצדקתך וביושר לבבך.** ידוע דיש צדיק עפ"י הרגלו עד שנעשה טבע ואינו בא מהר לידי עבירה. ויש שהוא ישר לב בטבע שאינו צריך להגביר דעתו על יצרו. ואמר משה רבינו כי לא בצדקתך ולא ביושר לבבך בטח ה' בכם.

כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך. הוסיף משה רבינו לומר אלהיך שמשמעו עפ"י השגחתו עליך נעשתה רשעת הגוים האלה. כדתניא בתו"כ פרשה אחרי פ"ט ומנין שלא היתה אומה שהתעיבו מעשיהם יותר מן הכנענים כו' ומנין לדור אחרון שהתעיבו מעשיהם יותר מכלם ת"ל וכו' ומנין למקום שבאו בו ישראל וכבשו שהתעיבו מעשיהם יותר מכולם ת"ל כו' ומנין שביאתם של ישראל גרמה להם כל המעשים הללו ת"ל אשר אני מביא אתכם שמה. הרי מבואר דבהשגחת ה' על ישראל לטובה גרם שיתעבו הכנענים מעשיהם ביותר כדי שתתמלא סאת דינם. ועיין מה שכתבתי בספר בראשית י"ט א' דרך היא המדה וא"כ בטלה הטענה השניה שבטחו ישראל שאי אפשר שישומם הקב"ה ארץ ישראל מדלא הוריש את הכנענים עד כה. דבאמת לא נתמלאה סאתם ולא שלם עון האמרי עד שהגיע זמן שיכנסו ישראל לארץ גרם הקב"ה שיתעבו הכנענים מעשיהם ביותר. הא אלו היה מכבר מעשיהם מתועבים ביותר היה הארץ קאה אותם אפילו אם תהיה הארץ שממה. וכן אם יחטאו ישראל ביותר אין בטחון להם שלא יגלו ותהיה הארץ שממה כמו שנאמר בתוכחה.

ולמען הקים וגו'. ולא מחמת שהוא ית' בטוח עליך שלא תטמא את הארץ בעבודת כוכבים אלא משום שכבר הבטיח בשבועה. על כן גרם להם שיגיעו הכנענים למדת הדין.

פרק ט, ו

**וַיִּדְעַתְּ כִּי לֹא בְצַדִּיקְתָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ אֶת-הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עִם-קִשָּׁה-
עֹרֵף אַתָּה:**

וידעת היום. תחקור ותעמוד על הידיעה הברורה שאין מקום לבטוח בכם מצד צדקות שבאו מהרגל טוב ולא מיושר לב. כי לא כן. ולהיפך כי עם קשה עורף אתה. טבע שלכם קשה לישר ביותר. וכמאמרם ביצה (כה,ב) ישראל עזים הן ואינם נחתים מפני כל.

פרק ט, ז

**ז זָכַר אֶל-תִּשְׁכַּח אֶת אֲשֶׁר-הִקְצַפְתָּ אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמַן-הַיּוֹם אֲשֶׁר-יָצֵאתָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם עַד-בְּאֶמְךָ עַד-הַמָּקוֹם הַזֶּה מִמְרִים הָיִיתֶם עִם-ה':**

זכור אל תשכח. תניא בתו"כ פרשת בחקתי וכן הוא אומר זכור אל תשכח את אשר הקצפת יכול בלבך כשהוא אומר אל תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך. וא"כ משמעות הלשון זכור באופן שלא יהא נשכח. והוא במה שתזכור בפה. וכבר מבואר הכרח זכירה זו. כדי שלא יהא אדם בטוח בעצמו ויהי נזהר בעבירה קלה כבחמורה שלא יבא מן הקלה אל החמורה.

ממרים הייתם עם ה'. גם בהיות גלוי שכינה עמכם הייתם ממרים. ומכל שכן בשעה שלא יהיה גלוי שכינה עמכם.

פרק ט, ח

ח וּבַחֲרֵב הִקְצַפְתָּם אֶת-ה' וַיִּתְאַנֶּף ה' בְּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם:

ובחרב הקצפתם וגו'. האריך דרוש גדול לסתור שתי המחשבות יחד. האחת שבטוחים שלא יבואו לידי עבודה זרה הרי בחרב במעמד הנבחר ההוא הקצפתם את ה'. שנית שבטוחים שאפילו יעבדו עבודת כוכבים לא יגלו מארץ ישראל משום שהקב"ה חפץ בישובה. הרי **התאנף ה' בכם וביקש להשמיד אתכם.** אף על פי שמתחלת הבריאה אהבת אתכם מחמת שנשמת ישראל חלק אלוה ממעל כמו שכתבתי לעיל ז' ח'. מכל מקום נוח היה לפניו להשמיד אתכם. מכל שכן שלא יפלא שיעשה הארץ שממה כשיהא הדין נותן לכך. והוסיף להאריך בזה הדרוש להראות שאין דבר חוצץ בפני מידת הדין. וסיפר כי בעלותו ההרהר:

פרק ט, ט

טבעלתי הָהָרָה לְקַחַת לוחַת הָאֲבָנִים לוחַת הַבְּרִית אֲשֶׁר-כָּרַת ה' עִמָּכֶם וְאֲשַׁב בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי:

לוחַת האבנים. דקדק האבנים בה"א הידיעה. אות היא שהיו מתחלת הבריאה שיהיו אבני לוחות, וכדאיתא באמת בפסחים (נד,א) שהמה מעשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות.

לוחַת הברית. שכרת ע"י ברית עמכם. והרי מטעם שני הדברים הללו היה ראוי להיות יסוד חזק שלא יהיו נשברים בשום אופן.

ואשב בהר וגו'. הרי מצדי שהטרחתי הרבה עליהם גם זו היתה סיבה שלא ישברו ולחוס על טרחתי.

פרק ט, י

י וַיִּתֵּן ה' אֵלַי אֶת-שְׁנֵי לוחַת הָאֲבָנִים כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וְעָלִיהֶם כָּל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר ה' עִמָּכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקֶּהֱל:

ויתן ה'. כבר נתן ויצא מכח אל הפועל.

כתובים באצבע אלהים. הכתב והמכתב מעשה שמים ושהם מתחלת הבריאה וכדאיתא בפסחים שם ומשמעות אלהים כאן. שבורא שמים וארץ. וכיוצא בזה הרבה כמו שכתבתי ראש פרשת בראשית ושם ט' ט"ז ובכמה מקומות.

ככל הדברים. ולא ממש כאשר דבר. באשר הפרשיות נכתבין אנכי ולא יהיה ביחד. ולא תחמוד בית ולא תחמוד אשת בפני עצמו. ובשעת הדבור היה אנכי דבור בפני עצמו ולא יהיה בפני עצמו. שהרי אנכי ולא יהיו נחשבים לשנים כדאיתא במכות (כד,א) אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענום. וממילא הני תרי לא תחמוד חדא נינהו

[ובתשובת הגאונים בשם רה"ג איתא לענין חלה שיעור מ"ג ביצים וחומש. שדברי סופרים על הספר נתנו כדכתיב ועליהם ככל הדברים].

אשר דבר ה' עמכם. ולהלן י' ד' כתיב אליכם יבואר שם.

פרק ט, יא

יא וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה נָתַן ה' אֵלַי אֶת-שְׁנֵי לוחַת הָאֲבָנִים לוחַת הַבְּרִית:

נתן ה' אלי וגו' לוחַת הברית. בשעה שנגמר הנתנה בסוף מ' יום אז נקראו לוחַת הברית. וזהו כפילות הכתובים ויתן ה' אלי וגו' (פסוק י) ויהי מקץ וגו' נתן ה' אלי. אלא משום דבתחלת ארבעים בעוד לא נגמרה הנתנה לא נקראו כי אם לוחַת האבנים עד סוף מ' יום שנגמרת הנתנה נקראו לוחַת הברית. והענין דיודע מאמרם ז"ל דבלוחות נכללו כל תורה שבכתב והלכות שבע"פ. וכל זמן שלא נגמר הלמוד עם משה ולא נתבאר המרומז במ למה עוד לא נגמר הברית שהרי דבר אחד מעכב כדאיתא בבכורות (ל,ב) נכרי שבא לקבל דברי תורה חוץ

מדבר אחד אין מקבלין אותו. והכי נמי כל זמן שלא נגמרו קבלות כל הלכות לא נגמר הברית. והנה אחר כל ההכנה רבה הלזו:

פרק ט, יב

יבֹּיֵאמֶר ה' אֵלֵי קוֹם רַד מִהָרַם מִזֶּה כִּי שָׁחַת עִמָּךְ אֲשֶׁר הוֹצֵאת מִמִּצְרַיִם סְרוּ מִהָרַם מִן-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתֶם עֲשׂוּ לָהֶם מִסָּכָה:
ויאמר וגו' קום רד וגו'. ולא חס על כל היקר וכל הטורח שהיה בזה.

פרק ט, יג

יגֹּיֵאמֶר ה' אֵלֵי לֵאמֹר רְאִיתִי אֶת-הָעַם הַזֶּה וְהִנֵּה עִם-קִשָׁה-עֲרָף הוּא:
ויאמר ה' וגו'. אמירה בפני עצמה היא ככתוב בפרשה תשא (לב, ט). באמירה ראשונה ביטל מעשה הלוחות שיגע משה מ' יום וכאשר יבואר. ובאמירה שניה עלה ברצון להשחית כל האומה אף על פי שהם תכלית הבריה והיו באהבה כמו שכתבתי לעיל (פסוק ח).

פרק ט, יד

יד הָרַף מִמֶּנִּי וְאֲשִׁמִּידֶם וְאִמְחָה אֶת-שְׁמֵם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי-עֲצוּם וְרַב מִמֶּנּוּ:
ואשמידם ואמחה את שמם וגו'. השמדה לחוד אינו מוכיח על כליון גמור אלא אותו דור ולא בניהם משום הכי פירש ואמר ואמחה את שמם שהוא לאבד גם את הטף. והוא נכלל במה שאמר ה' ויחר אפי בהם ואכלם ככתוב בפרשת כי תשא (לב, י).

פרק ט, טו

טו וְאֶפְנֶן וְאֶרְדּוּ מִן-הָהָר וְהָהָר בְּעֵר בָּאֵשׁ וְשָׁנִי לוֹחַת הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדַי:
ואפן וארד וגו'. מבואר בספר שמות ל"ב ט"ו הכוונה בזה הלשון שירד לאחור ופניו כלפי שכינה.

וההר בוער באש. ועדיין היה בוער באש ולא היה כמו שאמר ה' מתחלה במשוך היובל המה יעלו. ממילא יהא נפסק האש וגלוי שכינה. אבל כאשר ירדתי לאחור ראיתי שעדיין ההר בוער באש. ומזה היה לי הוכחה דרצונו ית' ליתן לי לוחות שניות ומסתמא רצונו שישברו לוחות אלו. והיה נצרך לוחות שניות.

ושני לוחות הברית על שתי ידי. גם מזה היה לו הוכחה שרצונו ית' בכך כאשר יבואר בסמוך. משום הכי פירש שהיו על שתי ידיו, לא כמו שאנו אוחזים בספר תורה אלא היו מונחים על שתי ידי.

פרק ט, יז

יִזְוֹתְפֹשׁ בְּשָׁנֵי הַלְחַת וְאֲשַׁלְכֶם מֵעַל שְׁתֵּי יָדַי וְאֲשַׁבְרֶם לְעֵינַיִכֶם :

ואתפוש בשני הלחות ואשליכם. לא שהטיתי את ידי וממילא נפלו. אלא תפשתי אותם והשלכתים. וזהו שלא בדרך הטבע שהרי היו מונחים על שתי ידיו ואיך היה אפשר לאחוז בהם ולהשליכם אלא שהיה בזה עזר מה'. הרי דלא חס המקום על הלחות היקרים האלה.

פרק ט, יח

**יח וְאֲתַנְפַּל לְפָנַי ה' כְּרֹאשֹׁנָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לְחֶם לֹא אֶכְלֹתִי וּמִים לֹא שָׁתִיתִי
עַל כָּל-חַטָּאתְכֶם אֲשֶׁר חָטַאתֶם לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינַי ה' לְהַכְעִיסוֹ :**

ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל-חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו: ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים וגו'. הוסיף משה להוכיח כי כמו שהיה קשה הדבר שינתנו הלחות והיה נצרך מ' יום. כך היה קשה לפעול שלא תתבטל הברית שהיה עמכם לגמרי. כל זה הוכחה גמורה שמידת הדין קשה לבטל ואין בטחון כמו שכתבתי לעיל. ופירוש **כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה** אין הכוונה שהתפלל בתמידות ארבעים מעת לעת שזה אי אפשר בשום אופן. וגם אינו כראשונה שלא היה תפלה אלא שעה קטנה. ובספר שמות ל"ב ל' הבאתי פרקי דר"א פרק מ"ו שבכל אותם מ' יום אמצעים היה למשה עסק במחנה. וכ"כ הגר"א בפירוש סדר עולם רבה אלא שפירוש כראשונה היינו שעלה להר בכל יום להתפלל ואח"כ ירד. ולי נראה דהי פירושו כמו בראשונה שאמר לי ה' לך רד מגדולתך (לב,ז). ושניתי דרכי להתפלל תפלה מיוחדת של למה ה' יחרה אפך בעמך וגו' (לב,יא) ובתוך תפלה קבועה דוקא ומשום הכי לא הקדים שבח כמו שעשה בתפלה דפרשה ואתחנן (לעיל ג,כד) וכדאיתא בעבודת כוכבים (ח,א) דכך הדין, אלא משום שהתפללתי תפלה קבועה שיש בו שלש ראשונות וזהו שבח כמו שכתבתי שם בספר שמות בפסוק ויחל משה. כך במ' יום הללו אף על פי שכבר הנחם ה' על הכליון מכל מקום הייתי בירידה מגדולתי. והתפללתי בכל יום ולילה תפלה קבועה ובו תפלה מיוחדת הכתובה להלן פסוק כ"ו ומשום הכי גם כאן לא הקדים שבח. והא שהתפלל משה הרבה פעמים, הוא משום דכל מה שמרבים בתפלה נשמעת יותר כדאיתא ביומא (כט,א).

לחם לא אכלתי וגו'. עוד הייתי בתענית כמו בעת צרה ונפיש ריתחא.

פרק ט, יט

**יט כִּי יִגְרָתִי מִפְּנֵי הָאֵף וְהַחֲמָה אֲשֶׁר קִצַּף ה' עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע ה' אֵלַי גַּם
בְּפַעַם הַהוּא :**

להשמיד אתכם. דאף על פי שכבר ניחם ה' על הכליון מכל מקום לא ניחם עדיין על השמדת אותו דור. כמבואר להלן כ"ה כי אמר ה' להשמיד אתכם. והיה הרצון שיהיו נשמרים הטף עם משה עד שיגדלו, כמו שהיה במרגלים. אלא דשם נשאר זה הדור עצמו מ' שנה, ובשעת העגל היתה הגזרה להשמיד זה הדור בפעם אחת. כמו שעלה על רצון ה' גם במרגלים שיהיה כן כמו שביארנו בפרשת שלח (יד,יב).

גם בפעם היא. כמו שכתב הרמב"ן לבד פעם הראשונה בהר ששמע להנחם מכליון לגמרי. ובגמרא ברכות למדו מכאן שהמאריך בתפלתו אין חוזרת ריקם היינו שדקדקו מלשון גם שלא היה ראוי להיות נשמע אבל מחמת רבוי תפלה נשמע.

פרק ט, כ

כ ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם-בעד אהרן בעת ההוא :

להשמידו. היינו אותו עצמו שהרי אין בניו גדולים נענשים בעון האב. ומבואר ברבה פרשת צו דלהכי כתיב בכל פרשת ויקרא רק בני אהרן ולא אהרן בשביל שהיה הכעס רק על אהרן עד שביקש משה ונתפייס ואמר צו את אהרן ואת בניו. [אכן שם איתא אין לשון השמדה הכתוב כאן אלא כלוי בניו ובנות וכו' דייק המדרש הכתוב כאן. דבכל מקום אינו כן אלא כאן הכוונה הכי ולמדו מדכתיב גם בעד אהרן. ומאי גם אלא משום שנגזר עליו ועל כלוי זרעו והתפלל גם עבור הבנים גם בעד אהרן].

פרק ט, כא

כא ואת-חטאתכם אשר-עשיתם את-העגל לקחתי ואשרף אתו באש ואכת אתו טחון היטב עד אשר-דק לעפר ואשלה את-עפרו אל-הנחל הירד מן-ההר :

ואת חטאתכם וגו'. אחרי שהוכיח שאין בטחון במה שיהיו כבר חושבי הארץ כמו שלא היו בטוחים מצד שכבר נכנסו בברית ונתקבלו הלוחות. חזר להוכיח שאין בטחון בעצמם שלא יחטאו בעבודת כוכבים, שהרי לקחתי את העגל ואשרוף אותו באש וגו', ואין ספק שלא עשה משה מעצמו כל זה שהרי המים היו בודקין בנס כמו שהוכיחו מדכתיב (שמו' לב, כ) וישק את בני ישראל. ומזה מוכח שהיה סכנה שלא תשובו לכסלה. על כן צוה ה' לשרוף ולכתות אותו טחון היטב לעפר הרי שאין בטחון.

פרק ט, כב

כב ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה מקציפים הייתם את-ה' :

ובתבערה ובמסה וגו'. אלו המקומות בין סיני ובין קדש ברנע שהייתם מתנהגים בבחינה עליונה כולם קרובים לה' כמו שנתבאר בפרשת בהעלותך (יא, א) ושלח (יג, ב) ובכמה מקומות. מכל מקום מקציפים וגו'.

פרק ט, כג

כג ובשלח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את-הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את-פי ה' אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו :

ובשלח ה' אתכם. לא כתיב באמור ה' לכם עלו ורשו את הארץ. כי באמת בקדש ברנע לא היה הדבור עלו ורשו כמו בחורב, כמו שכתבתי לעיל (א, כ) שרק משה אמר עלה רש. אלא

בשלוח וגו' שהסכים שתהיה כבישת הארץ לא בגלוי שכינה כמו שהיה במדבר וה' הולך לפניו וגו' אלא הם ילכו בהשגחה פרטית הלטה בהליכות הטבע, ובשביל זה הסכים לשלוח מרגלים, כמו שביארנו שם בפרשת שלח ולעיל שם.

ותמרו את פי ה' אלהיכם. מה ששמעתם בעצמכם מפיו ית' אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו'.

ולא האמנתם לו. כי רצונו להיטיב עמכם. והייתם סבורים שבשנאתו אתכם עשה כל זה כדי להאביד אתכם כמבואר בארוכה בפרשת דברים.

ולא שמעתם בקולו. זה כת שניה שהיה שם שהאמינו שרוצה להשגיח וגם יכול אפילו בהלך הטבע אלא שלא רצו להשתעבד תחת השגחתו שתלוי פרנסת הארץ בתורה ומצות. ונכלל בזה העיקר דיוק למוד התורה, שבזה הוא תלוי ההשגחה, ובזה היה עיקר הסרוב. והיינו דיוק הכתוב בקולו, ולא אמר לקולו, אלא היינו דיוק בדבר ה' כמו שכתבתי כמה פעמים.

פרק ט, כד

כד ממרים הייתם עם-ה' מיום דעתי אתכם:

מיום דעתי אתכם. גם במצרים בעת אשר צר לכם ותקדו ותשתחוו על הפקידה גם אז הייתם ממרים בסוף. כל זה ראייה שאין בטחון בעצמכם. ומשום הכי הכרח להזהר מדבר הגורם לעבודת כוכבים ממש וזהו עיקר הדרוש.

פרק ט, כה

כה ואתנפל לפני ה' את-ארבעים היום ואת-ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי-אמר ה' להשמיד אתכם:

את ארבעים היום וגו'. כבר נתבאר הכוונה בכל עת תפלה קבועה. ושעה אחת ביום מיקרי יום ושעה אחת בלילה מקרי לילה כמו שכתבתי ס"פ צו.

פרק ט, כו

כו ואתפלל אל-ה' ואמר אדני ה' אל-תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר-הוצאת ממצרים ביד חזקה:

ואתפלל אל ה' וגו'. לא זה נוסח התפלה שהיה בהר ולא כהרמב"ן ז"ל אלא נוסח אחר לפי הענין כאשר יבואר השנוי והטעם.

עמך. שהם נקראים על שמך עם ה'.

ונחלתך. שלקחת לך לנחלה להשגיח עליה לטוב כמו איש על נחלתו.

אשר פדית בגדלך. שהראית גדולתך בהם ונתקדש שם שמים על ידם.

ביד חזקה. בעל כרחם הוצאתם כמו שביארנו כמה פעמים הרי היה רצונך מתחלה דוקא בזה הדור.

פרק ט, כז

כז זָכַר לְעַבְדֶּיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אֶל-תּוֹפָן אֶל-קָשִׁי הָעַם הַזֶּה וְאֶל-רָשָׁעוֹ וְאֶל-חַטָּאתוֹ:

אל קשי העם הזה. מה שבדרך כלל הוא עם קשה עורף ועלול לחטוא להבא. והיינו דאיתא ברבה פרשת דברים (א,ג) א"ל משה אינו מוכיח אתכם על מה שאתם עתידים לעשות אלא על מה שעשיתם לשעבר במדבר בערבה כו' פירוש מה שאתם עם קשה עורף ועלולים לחטוא וכלשון הגמרא ביצה (כה,ב) ישראל עזים הם ומשום הכי ניתן להם דת אש להחליש כח הטבע העז.

ואל רשעו. מה שעשו מעשה רשע את העגל.

ואל חטאתו. דבעגל היו שני חטאים. א' במה שהרשעים שבהם כיונו לעבודת כוכבים. ב' מה שכל הדור נתפרקו נזמי הזהב וסייעו לעשות העגל שממנו יצאה התקלה. ואף על פי שכל הדור לא נתכוונו לעבודת כוכבים כמו שביארנו בפרשת תשא מכל מקום הרי היה חילול ה' שאפילו בשוגג נענשים על זה וכמאמר משה לישראל אתם חטאתם חטאה גדולה וכמו שכתבתי שם. וזהו ואל חטאתו.

(הרחב דבר: והנה ברבה פרשת תצוה (פרק לח,ג) איתא לקח פר בן בקר הה"ד גדולי מעשי ה' דרושים לכל חפציהם. כשהוא רוצה הוא קוראה בלשון נקבה שנאמר ויקחו אליך פרה וגו' וכשהוא רוצה הוא קורא בלשון זכר שנאמר לקח פר בן בקר. והוא פלא. אבל הכונה דשני חטאים משונים בכפרתן. חטא עבודה זרה מתכפר בפר בן בקר כמו חטא הצבור. אבל חטא הנתינה אינו אלא שהביא אחרים לידי עבירה עבודה זרה באה לכפרה פרה אדומה שהיא מטהרת ומביאה לידי קדושה. ומשום הכי נמשלה לצדקת מרים דזכיין בהא דמתני לגברי ובני לבי מדרשא כמבואר בפרשת חקת.)

פרק ט, כח

כח פֶּן-יֵאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִמִּצְרַיִם אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-דָּבַר לָהֶם וּמְשַׁנְּאתָ אוֹתָם הוֹצִיאָם לְהַמְתֵּם בְּמִדְבָּר:

מבלי יכולת ה' וגו'. בזה היה שנוי מנוסח שעל ההר דשם אמר (שמו' לב,יב) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ולכלותם וגו' משום שזה היה בשעה שאמר ה' לכלות לגמרי. והיה החשש שיאמרו דמתחלה הוציאם כדי לכלות. ולא כדי לעשות אותם לו לעם. אבל כאן שניחם ה' אלא שביקש להשמיד זה הדור ולהשאיר הטף עד שיגדלו ויבאו לארץ ישראל. ובטל זה החשש אלא שיאמרו שאינו יכול להכניס לארץ ישראל ואינו רוצה אלא לעשות ממדבר ישוב ולהושיב את הטף. ומשום שהוא שנא דור על כן הרגו.

וזהו טענת משה עצמו במרגלים לפי שהיתה תחלת הגזירה שם להשמיד את הדור כאחד ולהשאיר את הטף כמו שביארנו שם. וטען על זה שיאמרו מבלתי יכולת ה' וגו' וישחטם

במדבר (במד' יד, טז). אלא שכאן אמר שיאמרו ומשנאתו אותם הוציאם להמיתם במדבר וגם זה מדיוק הכל יפה בשעתו. דשם שהיו בקדש ברנע סמוך לארץ ישראל והיה נוח ליכנס לארץ ישראל אפילו בלא נס נגלה טוב לומר החשש שלא משנאה הרגם דזה ודאי דבר רחוק. אלא משום כדי שלא יכנסו מדעתם וזה אין יכולת לכבוש הכנענים. וגם זה אין רצון לה' שיכלו הכל ביד הכנענים שהרי ברור לכל שרוצה הקב"ה לעשות ישראל לעם על כן שחטם כדי שיתרצו הטף לשבת במקום אחד עד שיהיה באותו מקום ישוב. מה שאין כן כאן שמן הנמנע היה ליכנס בעל כורחם שהרי מחורב עד ארץ ישראל מקום מדבר גדול ונורא וא"כ אם היה רצון ה' מבלתי יכולת לכבוש הכנענים שישארו במדבר למאי ישחט זה הדור הרי היה די במה שלא היה מנהיג אותם בענן ובעמוד אש במדבר משום זה היה ההכרח לומר שיאמרו דמשנאתו את הדור הזה חשבם מתחלה להמיתם במדבר. ולוקח את בניהם אחריהם לו לעם בישוב במדבר.

פרק ט, כט

כט והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדל ובזרעך הנטייה:

הם עמך ונחלתך וגו'. לא זהו טענה ראשונה (פסוק כו) אל תשחת עמך ונחלתך. דשם היתה הטענה דבשביל זה ראוי לחוס מבלי להשחית. וכאן הוספת טענה פן יאמרו. שהם יוציאו לעז שאתה שונא אותם. והרי הם עמך ונחלתך ואיך תסבול הבוז והלעג לשקר. **בכחך הגדול.** היינו המופתים כיד ה'.

ובזרעך הנטייה. שלא יתקבצו המצרים בין מכה למכה להרוג את כל ישראל. היה חרב ה' ממית כמה גדולי מצרים באופן שלא היה בהם כח להתאסף לעצה. ודבר זה מבואר יפה בפרשת וארא ו' ו' ע"ש. וזה היתה טענתו כי המצרים יחשבו שכל זאת ההשתדלות הרבה והעצומה היתה כדי להפיק הנקמה והשנאה להרוג אותם במדבר. ואין זה כבוד לפני הקב"ה לעשות נסים והשתדלות בשביל נקמה ושנאה. כל זה סיפר משה להוכיח שנצרך לטעון כל אלה הטענות שלא ישמיד אותו דור אף על פי שכבר עשה ה' הרבה לטובתם. הרי שאין בטוחות שלא ישמידו כשיחטאו גם בארץ ישראל. וזו היתה כוונת אותו דרוש.

פרק י

פרק י, א

א בעת ההוא אמר ה' אלי פסל-לך שני-לוחות אבנים כראשנים ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ:

בעת ההיא וגו'. כל הפרשה עד סוף (פסוק יא) אשר נשבעתי לאבותם לתת להם. היא פרשת חמורה בהעדר הסדר. מדלג מענין לענין וממקום למקום ומזמן לזמן. ומתחלה יש להתבונן על כל מאמר בפני עצמו בפרשה זו שהוא מוקשה ואח"כ לחברם יחד. והנה מכאן עד כאשר

צוני ה' (פסוק ה) אינו מובן לשון ועשית לך ארון עץ. למאי נצטוו על זה בלוחות אלו יותר מבלוחות הראשונות. והיאך יעלה על הדעת שמשה לא יעשה ארון להניחם. עוד פלא סדר הכתוב וכך היה לו לומר עשה לך ארון עץ ופסל לך וגו'. וכמו דכתיב כן במעשה משה ואעש ארון עצי שטים ואפסל וגו'.

מכל זה מבואר דעיקר הצווי ועשית לך ארון עץ לא בא בשביל ללמד למשה שיעשה מקום להניח הלוחות אלא להיפך. שיעשה דוקא ארון עץ ולא של כסף וזהב וכדומה.

והסיבה לזה הוא מה שכבר נתבאר בפרשת כי תשא ל"ד א' וכ"ז, שלוחות השניות היה ראש הכנה לעמלה של תורת התלמוד שניתן בכח הלוחות הללו לחדש מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. ועל זה דרשו בשמות רבה (מז,ז) טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך. שבמה שנצטער משה הרבה עד השיגו הלוחות השניות זכה לקבל הלכות מדרשות ואגדות. ומשמעות אלמד חקיך. הוא כמו שכתבתי כמה פעמים לחקוק ולדייק דברי תורה שבכתב מלה במלה ואות באות ולבא מזה להלכות ואגדות. ועל זה אמר טוב לי כי עניתי. והכי לימד הקב"ה למשה שכל זה בא ביגיעת האדם ומשום הכי צוה למשה שיפסול בעצמו הלוחות וגם יכתוב בעצמו כל תורה שבכתב על הלוחות זולת עשרת הדברות. וכל זה נתבאר שם יפה שבא ללמד על יגיעת האדם בס"ד ובא בזה הצווי ללמד שדבר זה נדרש עוד לחיי צער כדתנן (אבות ו,ד) כך היא דרכה של תורה כו' ומשום הכי צוה הקב"ה לעשות דוקא ארון עץ וכל זה הודיע משה לישראל כאן כדי ללמדם דרך עמל תורה. ועיין עוד בסמוך פסוק ה'.

פרק י, ב

בואכתב על-הלחת את-הדברים אשר היו על-הלחת הראשנים אשר שברת ושמתם בארון:

את הדברים. ידוע הדרש בפרשת כי תשא דברים, הדברים, את הדברים - ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. והיא פלפולה של תורה וביארנו שם ל"ד א' וכ"ז.

אשר היו. ולא כתיב אשר כתבתי ומבואר גם כן שם. שבאמת זה הלשון שמור ועוד שינויים לא נכתבו על הראשונות אלא היו נכללים בהם.

פרק י, ד

ד ויכתב על-הלחת כמכתב הראשון את עשרת הדברים אשר דבר ה' אליכם בהר מתוך האש ביום הקהל ויתנם ה' אלי:

אשר דבר ה' אליכם. ולעיל ט' י' כתיב ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם. והוא כמו שכתבתי לעיל ה' י"ט דבלוחות הראשונות היה כתוב דברות הראשונות ששמעו ישראל מפי הגבורה והיינו אשר דבר ה' עמכם. אבל בלוחות שניות היה כתוב דברות השניות שלא שמעו באזניהם אלא משה שמע שמור וזכור בדבור אחד. וכן כל השנויים, מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן

יכולה לשמוע. אבל משה שמע ולימד לישראל. משום הכי כתיב אשר דבר ה' אליכם. דמשמעו כמו וידבר ה' אל משה ואל אהרן דמשמעו משה דבר עם אהרן הכי נמי משה דבר עם ישראל.

פרק י, ה

הוֹאֲפֵן וְאִרְד מִן-הַהָר וְאִשֶׁם אֶת-הַלַּחַת בְּאֶרֶן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיְהִי שֵׁם כְּאֲשֶׁר צִוִּי ה':

ואפן. בספר שמות ל"ב ט"ו ביארנו הא דכתיב ויפן בירידה ראשונה משום שמשה חזר אחרנית ופניו כלפי שכינה. ובשעה שהלוחות בידו היה חש שלא יפול וכשל בדבר ויפלו הלוחות מידו ח"ו על כן היה נפנה לאחוריו. וכן הפירוש לעיל ט' ט"ו בירידה ראשונה. וכאן כתיב כן בירידה שניה ללמדנו שבאמת מצד הליכת ההר לחוד לא היה צריך עוד להפנות לאחוריו שהרי כבר ידע דרך הלוכו מפעם הראשונה אבל גם ברדתו מן ההר עד שהניח בארון הלך הכל לאחוריו. וזה לא היה בראשונה כי ברדתו מן ההר וראה העגל שבר הלוחות מה שאין כן בשניות הלך יותר לאחוריו עד שהניח בארון. וכך עשה רבא כד הוי מיפטר מרביה הוי אזיל לאחוריה עד דמנגפין כרעיין על אסקופתא דבי רב יוסף דמא כדאיתא ביומא (נג,א). ללמדנו דלא רק ד' אמות צריך לעשות כן אלא עד שיתכסה מעיניו וכמו שעשה משה רבינו. ויהיו שם כאשר צוני ה'. הוא מיותר וללמד שלא רק ברגע הראשון היה של עץ אלא היו מונחים שם זמן רב עד בוא השעה שנגמר מלאכת המשכן וכל זה ללמדנו כי יש לת"ח שנמשל לארון הקודש כמו שיבואר בסמוך לסבול הרבה חיי צער ועוני עד בוא דבר ה' להגביה קרנו.

פרק י, ו

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֶת בְּנֵי-יַעֲקֹב מוֹסְרָה שֵׁם מֵת אֶהָרָן וַיִּקְבְּר שָׁם וַיִּכְהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַחְתָּיו:

ובני ישראל נסעו וגו'. כבר מבואר במפרשים ראשונים ז"ל חומר מקרא זה לפי הפשט. ופרש"י עפ"י הדרש והוא במכילתא בשלח פרשת ויסע, שחזרו לאחור עד מסורה והספידו את אהרן. והרמב"ן כתב שנתפשט מסע ישראל עד מוסרה ושם נתקבצו להספידו. אבל מה זה ענין לכאן. ולא ביארו לנו דבר המתקבל. אבל כבר ביארנו בספר במדבר ט"ו ל"ג שהיה במדבר משה ואהרן שני ראשי סנהדראות. משה רבינו היה דרכו בבוא לפניו מעשה שלא היה מקובל מפי ה' להעלות הלכה למעשה על פי דרך החקירה והפלפול. ואהרן היה כוחו רב בסברא שהיא דרך ההוראה בישראל ולו ניתן זה הכח ביחוד שאמר לו ה' (ויק' י,יא) ולהורות את בני". וכמו שכתבתי באורך ראש פרשת תצוה ובהיותם במוסרה והספידו את אהרן שם התבוננו כי לא הניח כמותו מכיון ההוראה לשעה לאמתה של תורה בלי שום פלפול וחקירה ומתה חכמתו עמו. ועיין בספר במדבר ל"ג ל"ט מה שכתבתי בס"ד. ואפילו אלעזר בנו היה מתלמידי משה דומה ליהושע כדאיתא בסנהדרין (יט,ב) כל המלמד את בן חבירו תורה דומה כאלו ילדו שנאמר (במד' ג,א) ואלה

תולדות אהרן ומשה. ועל כורחך הכוונה על דרך הפלפול שקבל אלעזר כתלמיד מובהק יותר מכל ישראל. ושוב לא היו שני סנהדראות ונמסר באותו מקום זה הדרך להורות עפ"י החקירה דוקא כל שאפשר. ומשום הכי נקרא זה המקום מוסרה עפ"י שנמסר זה הכח לחק בישראל וכלשון המשנה משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע.

ויש לפרש עוד שם מוסרה מלשון מוסר. וכמו דנקראת התורה מוסר ה' בספר משלי (ג,יא). והיינו משום דעמלה של תורה הוא יסורין וכדאיתא במדרש שוחר טוב תהלים ג' על הפסוק ((צד,יב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. אין לך אדם בלי יסורין יש אדם ששינו כואב ואינו יכול לישן יש אדם שבטנו כואבת ואינו יכול לישן ויש אדם שיגע בתורה ואינו יכול לישן זה יסורים וזה יסורים אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. וישעיה הנביא (כח,ז) הרבה להוכיח את ת"ח שבאותו הדור שבקשו תענוגי עוה"ז. משום הכי נקרא אותו המקום שנמסר חלק תורה בזה האופן מוסרה. ותדע בפרשת מסעי (במד' לג,ל) על מוסרות תרגם יונתן מרדוּתא. והכי תרגם יונתן משלי (ג,יא) על מוסר ה' מרדוּתא. הרי דזה השם מוצאו מלשון מוסר. ועיין מה שכתבתי בספר שמות ט"ז ד'.

פרק י, ז

זמשם נסעו הגדגדה ומן-הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים:

משם נסעו הגדגדה. היינו חור הגדגד. ולאותו מקום שבו בשובם שנית ממוסרות מקום הספדו של אהרן וקבורתו של כחו הגדול בהוראה. ולא שבו עתה דרך בני יעקן אלא ממוסרה לחור הגדגד. ונקרא עתה הגדגדה מלשון גדוד ללמד שמעתה שמת אהרן הרי לצורך קיום ההוראה בישראל ההכרח להרבות גדודי תלמידים וישיבות בדבוק חברים ופלפול תלמידים.

ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים. אחר שמצליחים בלמוד ישיבות גדוד תלמידים סר מוסר העוני ומגיעים לעושר וכבוד. ומשום הכי נקרא זה המקום השלישי שקבלו עמל תורה יטבתה. והראו מן השמים סימן לדבר שנמצא שם נחלי מים וכמו שהיה כן בתחלת בואם למדבר שמתחלה באו למרה ואח"כ לאילים בשביל זה האות כמו שכתבתי בספר שמות ט"ז כ"ז בשם המכילתא ע"ש. כן הזמין ה' לפני ישראל שמות המקומות והנמצא שם להיות לאות.

פרק י, ח

חבעת ההוא הבדיל ה' את-שבט הלוי לשאת את-אֶרֶון בְּרִית-ה' לעמד לפני ה' לשָׁרְתוֹ ולבָּרַךְ בְּשֵׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

בעת ההיא. פרש"י בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים. תמוה, שאין לזה ענין לסמיכות הדברים הרחוקים בזמנם. ומה זה בא המקרא להודיע כאן. ויותר קשה סיפיה דקרא **לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו.** ופרש"י הכהנים ומדבר בברכת כהנים בנשיאת כפים. ואין זה משמעות שבט הלוי בכלל. ועיין להלן י"ח א'. ותו קשה, דא"כ מבואר מכאן דנשיאת כפיים בעמידה. והרי בסוטה פ"ז (לח,א) עשו הקישים לזה מדכתיב בפרשת עגלה ערופה (להלן

כא,ה) לשרתו ולברך בשם ה'. איתקיש ברכה לשירות וכתוב (להלן יח,ה) לעמוד לשרת בשם ה'. ולפרש"י קשה, תיפוק לן מדכתיב כאן לעמוד וגו' ולברך בשמו. [ורש"י פירוש עפ"י הת"כ במכילתא דמילואים פרשת שמיני הכ"ט ע"ש. אבל לא לשיטת התלמוד]. ועל כורחך היה ברור לחז"ל דלא מדבר בזה הפסוק בכהנים ביחוד אלא בכלל שבט לוי. והכי הבין הרמב"ם שכתב שלהי הלכות שמיטין ויובלות בזה הלשון ולמה לא זכה שבט לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה מפני שהובדל לעבוד את ה' ולשרתו ולהורות דרכיו הישרים וכו' ולא שבט לוי לבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו לדעה את ה' וכו'. הרי שהביא לשון זה המקרא לא על שירות בית המקדש וכהנים אלא במובדל לגבוה.

ובעת ההיא שהיו שבט לוי במוסרה או ביטבתה שמה קבלו זה השבט בייחוד עול עמלה ש"ת ולהיות פרושים לגבוה וכדאיתא ביבמות (פ,ב) בראשונה לא היו מעמידים שוטרים אלא מן הלויים שנאמר (דבהי"ב יט,יא) ושוטרים הלויים לפניכם עכשיו ושוטרים הרבים בראשיכם. פירוש הרבים גדולי ישראל הא מיהא אז נהיו הלויים המבינים לכל ישראל וכמו שכתוב בדה"י ב' (לה,ג) ויאמר יאשיהו ללויים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקודש בבית שלמה מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל. וביארנו בס"פ בא ובראש פרשת דברים שצוה אותם שלא יהיו פרושים בפני עצמם ומשוקעים בקדושת המחשבה. אלא יתעסקו ברבוי תלמידים ללמדם דרך פלפולה של תורה. הרי שהם היו מיוחדים לזה. וכן כתוב בספר נחמיה (ח,ט) והלויים המבינים לכל העם. וכל זה נהיה בעת ההיא שהבדיל ה' אותם לשאת את התורה והגנוז בה ברמיזותיה ודקדוקיה וזה מכונה בשם ארון ברית ה'.

והיינו דכתיב להלן (לא,ט) ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה'. והרי לא היו הכהנים נושאים הארון של בצלאל. אלא הכונה כמו שכתבתי עמל תורה שבע"פ והכהנים נכללו אז בכלל בני לוי בזה המשא הקודש. וקדושת הכהונה מסייעת לקדושת עמל תורה שיהא עוד במעלה יתירה.

וראוי לדעת דמכאן והלאה כתיב כמה פעמים הכהנים הלויים ולא בא הכתוב לייחס הכהנים לשבט לוי אלא הפירוש הכהנים שהמה ג"כ ת"ח המכונים בשם הלויים עפ"י פסוק זה. ומבואר לפנינו בכמה מקומות דכתיב הכהנים הלויים. והיינו דאיתא בירושלמי תענית פ"ד ויקומו הכהנים הלויים ויברכו את העם בדורו של יחזקיהו (דהי"ב ל,כז) שהיו יגיעים בתורה הכתוב מדבר. הרי דייקו מדכתיב הלויים דמיירי בת"ח.

ומזה שכינה הכתוב עמלה של תורה ארון ברית ה' למדנו כמה ענינים ממשא ארון הקודש של בצלאל למשא הארון שהוא התלמוד כמו שכתבתי בספר שמות כ"ה י"ד שהתורה נתנה רמז להשוותם. ממילא שי להבין הא דאיתא בב"ב (צט,א) מסורת בידנו מאבותינו ארון וכרובים בנס הן עומדים ולא בחנם היה כן בבית המקדש אלא ללמדנו כי כמו הארון שעשה בצלאל לא היה תופס מקום בטבע. כי אם עמד על דרך פלא. כך ארון התלמוד קיים בישראל בדרך פלא

וכמו שכתבתי בספר שמות על הפסוק ויהי קול השופר הולך וגו' ע"ש. וכן הכרובים שהם אות על השגחת ה' על ישראל. הן בהגנה עליהם משבעים אומות הן בפרנסתם בלי שום יסוד נאמן כמו כל גוי בארצו הכל ברור שהוא אך פלא ואין לזה דעת וחשבון בטבע הליכות עולם. וכן מאמרם בשמות רבה (לו,ד) הארון סובל את סובליו. אחר הבחינה ושימת עין הוא מתקיים בארון התלמוד.

לעמוד לפני ה' לשרתו. חכמי הדור המה העומדים לפני ה' בתפלה שהיא עבודה כידוע ומיוחדת לת"ח כמו שכתבתי לעיל ד' ז'.

ולברך בשמו. למי שנדרש לברכה יהיו מיוחדים הלויים עמלי תורה. ועיין להלן י"ח ה' ובספר במדבר ו' כ"ז. וכך הפירוש בדה"א כ"ג י"ג להקטיר לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. ואי אפשר לפרש לשרתו עבודה דא"כ היינו להקטיר אלא כמו שכתבתי.

פרק י, ט

טעל-כן לא-היה ללוי חלק ונחלה עם-אחיו ה' הוא נחלתו פאשר דבר ה' אלהיך לו :

על כן לא היה ללוי חלק ונחלה. לא כמו שכתבתי בפרשת קרח שרק נחלה לא יהיה לשבט לוי אבל חלק בביזת נכסים שוים לכל ישראל. ולא נשתנו אז לכהנים שכתוב בהם וחלק לא יהיה לך וגו'. והוא משום שמפורשים לקדושת העבודה מה שאין כן הלויים. אבל משקבלו במוסרות עול התלמוד נתקדשו גם לזה שאין להם חלק והשתוות להמון ישראל. המרבים נכסים ונהנים מכל חפצי העולם.

ה' הוא נחלתו. הוא המעשר. ועד כה לא כתיב על זה ברכה מיוחדת רק שיהי כדגן מן הגורן. אבל עתה חלה על זה ברכת ה' וכדאיתא בעבודה זרה (יט,ב) כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין דבר זה נאמרה בתורה כו' נמצא דנחלתו באה בהשגחת ה'.

כאשר דבר וגו'. היינו אחר מעשה העגל שאמר משה ללויים (שמות לב,כט) ולתת עליכם היום ברכה. שאתם ראויים לכך וכאן נתקיים חלות הברכה ושם מבואר עוד. ועיין להלן י"ח ב'.

פרק י, י

יואנכי עמדתי בהר פימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה' אלי גם בפעם ההוא לא-אבה ה' השחיתך :

ואנכי עמדתי בהר וגו'. ביאר משה רבינו כמה גדול כח חלק תורה שקיבל בלוחות שניות שאף על פי שכבר ישב מ' יום בפעם הראשונה ולמד תורה שבע"פ. ולא נצרך בפעם השנית כי אם בשביל להגיע לישראל כללי חקים ומשפטים שרמוזים בתורה שבכתב. והוא בא ע"י כתיבת התורה כמו שכתבתי בפרשת תשא ל"ד כ"ז. ולזה לבד עמדתי בהר עתה זה הסך מ' יום. שזה הכח הוא דרך כולל הרבה כמו בפעם הראשונה. באשר יש להוסיף ממנו חדשות בלי תכלית.

וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא. כי בפעם השנית שמע אלי שלא להשמיד את הדור בכללו ועדיין לא הייתם מרוצים לגמרי שלא ישחית איזה חלק מישראל אבל משקבל עול תורה הלז בשביל ישראל נתקבלה תפלתו ברצון משום שמאז חוט של חסד נמשך עליו כדאיתא בעבודה זרה (ג,ב) כל הלומד תורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום, שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובליל שירה עמי תפלה לאל חיי. ע"כ:

לא אבה ה' השחיתך. כל שום השחתה. ועיין ס' בראשית י"ח כ"ח במשמעות השחתה.

פרק י, יא

יא ויאמר ה' אלי קום לך למסע לפני העם ויבאו ויירשו את-הארץ אשר-נשבעתי לאבותם לתת להם:

ויבאו ויירשו את הארץ וגו'. אינו המאמר לך נחה את העם כפרש"י. שזה נאמר אחר פיוס הראשון ועדיין היה בכעס. ומשום הכי לא כתיב שם ויבאו ויירשו את הארץ ואדרבה כתיב שם וביום פקדי וגו' דמשמע שאינם בטוחים ושפויים עוד מזה העונש של אותו עון. אבל אחר פיוס השלישי היה המאמר ויבאו ויירשו את הארץ וגו'. והיינו אותו מאמר עצמו דכתיב לעיל א' ח' באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה'.

פרק י, יב

יב ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם-ליראת את-ה' אלהיך ללכת בכל-דרךיו ולאהבה אתו ולעבד את-ה' אלהיך בכל-לבבך ובכל-נפשך:

כי אם ליראה וגו'. הפסוק תמוה שהרי כל מה שאפשר לבקש מכח אנוש מבואר בשאלה זו ומה יש עוד לשאול עד שבאמת בשוחר טוב תהלים (כז,ה) איתא בבקשת דוד אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש. שבת בבית ה' כל ימי חיי אמר הקב"ה לדוד אתה אמרת אחת שאלתי וגו' ואתה מבקש הרבה א"ל גם אתה אמרת מה ה' אלהיך שואל מעמך ובקשת הרבה. אבל זה אינו אלא לשון הלציי אבל ודאי גם הקב"ה גם דוד לא בקשו יתירה ממה שהחלו. ויותר מזה קשה הא דאיתא בגמרא אטו יראה מילתא זוטרתה היא. ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתה היא. והפלא שהרי לא יראה לבד קא חשיב ולמה זה הקשה על יראה יותר מעל אהבה ולעבוד בכל נפש. ותו אינו מובן, אחרי שהחל לשאול לאהבה אותו, איך סתר שאלתו בתוך כדי דבור לטוב לך, ופרש"י כדי שיהיה טוב לך שהוא אהבה חוזרת. אבל על כל זה יש להבין למי נאמרה פרשת זו, אם נאמר לכל ישראל בשוה, היאך אפשר שתהא מדרגה זו יראה ואהבה בפחות שבישראל שאינו משיג אותם כלל, והרי אהבה אינה נמצאת אלא באמצעות תורה או עבודת בית המקדש. שהן המה הלחם המחברים את ישראל לאביהם שבשמים, כמו שכתבתי בספר במדבר כ"ח ב' בפירוש את קרבני לחמי ובכמה מקומות. והיאך יבא הקב"ה בטרונא אל בריותיו לשאול מהם מה שאי אפשר בדרך הטבע. ואם נאמר שלא דבר כאן אלא עם מי שראוי לכך, הלא לא נתפרש עם מי הוא מדבר.

אלא על כרוחך יש לדקדק ולהתבונן באותה פרשת עצמה שהקב"ה אינו שואל מישראל אלא מכל אדם לפי ערכו. שהרי כתיב ללכת בכל דרכיו. ולא כתיב וללכת בכל דרכיו. כמו שכתוב ולאהבה אתו ולעבד וגו' וכן בפסוק י"ג לשמור את מצות ה'. ולא לשמור וגו'. מבואר דכמו התחלת הדבור הוא.

ומזה נבוא לענין. דראוי לדעת שיש ארבע מדרגות בישראל כמו שביארנו בפרשת בלק (כד,ה) על הפסוק מה טובו וגו'. שהם א' ראשים ומנהיגים בישראל. ב' ת"ח הנקראים זקני ישראל. ג' בעלי בתים עוסקים בפרנסתם. ד' נשים ועבדים וקטנים. וכל אחד מכתות הללו אינו דומה לחבירו בשאלת הקב"ה ממנה. ומשום זה כתיב בפרשת אתם נצבים היום כולכם ראשיכם שבטיכם. זקניכם ושוטריכם. כל איש ישראל טפכם נשיכם וגו'. לעברך בברית ה' וגו'. ולכאורה מה מקרא חסר אלו כתיב אתם נצבים היום כולכם לעברך וגו'. והכל בכלל. אלא בשביל שלכל אחד ברית בפני עצמה, ומה ששואל הקב"ה מזה אינו שאל מזו וכמעט שאסור לכת השנית כאשר יבואר.

ונבוא לפי סדר הכתוב. ראשיכם שבטיכם. שהם הראשים מנהיגי הדור. והם הנקראים עוסקים בצרכי צבור. שהם אינם רשאים להבטל מזה לא לעסוק באהבה ודביקות שהרי בזה לא תהיה שקידתו בעבודת הצבור תמה. ואמרו בשבת פרק מפנין (קכז,א) גדול הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה שנאמר אל נא תעבור מעל עבדך. ואין הפירוש שמי שזכה להקביל פני שכינה אינו דומה לזה המעלה של המכניס אורח אלא שזו המצוה גדולה מזו. והיא נדחית ממנה כמו שעשה אברהם אבינו בשעה שעמד לפני ה', כדכתיב וירא אליו ה' וגו', וכאשר ראה האורחים ביקש מה' שיסור ממנו, ולא יעבר לגמרי, אלא ימתין עליו עד שיעשה עם האורחים כראוי להם. ומזה נבין כל צרכי צבור שיש בהם מצוה עוד גדולה מהכנסת אורחים. שהרי עוסק בצרכי צבור פטור מק"ש כדתניא בתוספתא ברכות (א,ד) דמשום הכי חשב ר' יהודה שר"ע ור' אלעזר בן עזריה לא קראו ק"ש משום שעוסקים בצרכי צבור היו. מכל שכן שגדולה מצוה זו לדחות מצות אהבה ודביקות שנדחית מפני מצות מעשיות, כמו שכתבתי בפרשת ציצית.

וא"כ מה ה' שואל מראשי ישראל, הלא לא אהבה ודביקות ולא שמירת מצות עשה אלא יראה. היינו שיהא שקוע תמיד ביראת ה'. באשר מי שהוא ראש ועוסק בצרכי רבים עלול לבוא להנאת עצמו וכבודו במעשיהם. ולראות לטוב למי שחונף לו ולהיפך למי שיגע בקצה כבודו יעלים עיניו מלראות בצר לו, או אף תמצא ידו להרע לו. על כן עליו כתיב מה ה' שואל ממך כי אם ליראה וגו', ובכל שעה עליו לידע כי גבוה מעל גבוה וגו'. עוד יש לפניו לירא יותר את ה' מכל בני אדם באשר השגיאה בין אדם לחבירו אינו מתכפרת בקל. שהרי אדם מועד לעולם בין שוגג כו' מה שאין כן בחטאים שבין אדם לשמים. ודוד המלך אמר (תהלכות קלט, כא,כד) הלא משנאיך ה' אשנא וגו' חקרני אל ודע לבבי וגו' וראה אם דרך עוצב בי ונחני בדרך עולם. פירוש אם טעיתי לחשבו שפלוני הוא ממשנאיך על כן הנני רודפו ושונאו. אבל אם לא כוונתי

לאמת הלא טוב לפני המות שתנחני בדרך עולם שאי אפשר לתקן השגיאה ולא תועיל תשובה. זה הפרט מוטל על ראשים מנהיגי ישראל ולא יותר.

אכן זקני הדור שהם ת"ח עמלי תורה עליהם מוטל מצות אהבת ה' ודביקות הרעיון בו ית' בכל לב ונפש. ומצות מעשיות בכל מיני דקדוקים היותר אפשר. שהרי התורה מכשרתו לכך וגם ללכת בדרכי ה' מה הוא רחום כו' וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (ה,א) שת"ח משונה בכל דרכיו מאיש המוני במאכלו ובהילוכו ובדיבורו כו' וכל זה הקב"ה שואל מעמו.

אמנם המון ישראל עוסקים בפרנסתם עליהם מוטל לשמור המצות בזמנם ולא יהא העסק שלו מבטל המצוה. אבל אי אפשר לשאול איש עמוס בעסקיו שקידת היראה והאהבה רק מעשה המצות בפועל זה הקב"ה שואל מהם.

אבל נשים וטף ועבדים ופחותי הנפש וגם כמה מצות עשה אין עליהם כלל. מהם הקב"ה שואל להיות לטוב הישוב והליכות עולם של האנשים. וכמו שאמרו חז"ל איזה אשה כשרה שעושה רצון בעלה וטוב מזה זכיון באתנויי גברי לבי כנישתא כדאיתא בברכות פ"א. ועל העבד מוטל לעשות לטוב לאדונו והטף לציית את אביהם. וזהו שה' שואל מהם. ונמצא מתפרש זה הפסוק כך:

על ראשיכם קאי כי אם ליראה. על זקניכם כי אם ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' בכל לבבך ובכל נפשך.

על המון עם ישראל כי אם לשמור את מצות ה' וגו'. על טפכם נשיכם וגרך כי אם לטוב לך. ומכל מקום נאמרו כל אזהרות אלו יחד משום שנאמרה הפרשת בכלל קהל ה' שבהם נכללו כל אופני אנשים וכל המתבקש מכל אחד. וכמו כן עשה דוד המלך שביקש אחת מה'. היינו לכל אחד כראוי לו. ת"ח יהיו ישיבתם בית ה' לחזות בנועמו ולבקר בהיכלו. ומי שאינו מוכשר לכך והוא מהלך בעסקיו. כי יצפנו בסוכו ביום רעה. מי שהוא לך למלחמה עם אויביו בצור ירוממני. מכל מקום בכלל ישראל מתבקש כל זה והדבר מובן שיש אדם שפעם עומד בזה האופן והקב"ה שואל ממנו כך וגם הוא בקשתו כך ופעם הוא באופן אחר והרי הוא אז כאדם אחר כמותו.

והנה הגמרא (ברכות לג,ב) לא הקשתה על אהבת ה' אטו מילתא זוטרתיה היא, באשר דמיירי בעוסקי תורה והיא מסייעת ומכשרת להיות צדיק חסיד שוב אין הדבר קשה, ורק שישים לב לבקש אהבה ודעת דרכיו. אז תעמידנו התורה על קרן אורה. מכל שכן קיום מצות עשה בפועל לכל אדם, ודאי לא יפלא מכל אדם. ואם הוא אנוס במקרה רחמנא פטריה. אבל יראת ה' למי שהוא מנהיג וראש, ודאי לאו מילתא זוטרתיה הוא, שיהא שקוע במחשבה תמיד לירא מה' הצופה על כל דרכי בני איש. ומשני, אין, לגבי משה פירוש ת"ח שהוא מנהיג גם זה מילתא זוטרתיה היא, דעסק התורה מסייעו לכך ומי שאינו ת"ח כלל מי מבקש ממנו להיות עוסק בצרכי צבור? ואם כבר קיבל עליו זה העסק ודאי עליו להזהר הרבה שלא יהא נוטל את שלו מתחת יד ישראל. או הפירוש מנהיג שהוא אצל גדול הדור. והוא מדריכו ומעמידו על דבר הטוב והישר מילתא זוטרתיה היא.

פרק י, יג

יג לְשׁמֹר אֶת-מִצְוֹת ה' וְאֶת-חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לְטוֹב לְךָ:

ואת חקתינו. היינו קבלות שבע"פ. אבל משפטיו שהוא החקירות והפלפול אין כתיב כאן שהרי דברה תורה עם איש המוני שאינו בר תלמוד ואין לו אלא לשמור את החקוקים לפניו. ועיין לעיל ו' י"ז.

פרק י, יד

יד הֲנֵן לֵה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַי הַשָּׁמַיִם הָאָרֶץ וְכָל-אֲשֶׁר-בָּהּ:

הן לה' אלהיך וגו'. באשר דבר משה עם כל כת בפני עצמה הזהיר לכל כת בראוי לה. את הגדולים ודבוקים בה' שלא יהיו סבורים שפטורים ממצות מעשיות חלילה שהרי המה קרובים לה' והמקום ישא פניהם בשביל שמוסרים נפשם בשביל כבודו ואין לך יקר בעיני ה' מזה אפילו לא ישמרו המצות ח"ו. והזהיר את קטני הערך שלא יחשבו מה הוא נחשב מצות שעושים בלי ידיעה. משום הכי הזהיר גם אותם לפי ערכם. על כן אמר **הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו'** המלאכים ושרפים וגבוה מהם הכל דבקים ועומדים לפני ה'.

פרק י, טו

טו טוֹרֶךְ בְּאֲבוֹתֶיךָ חֶשֶׁק ה' לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזֶרְעֵם אַחֲרֵיהֶם בְּכֶם מִכָּל-הָעַמִּים כִּי-אִם הִזָּה:

רק באבותיך חשק ה' וגו'. כבר נתבאר לעיל ז' ז' דמשמעות חשיקה הוא משום שטוב בעיניו ביותר, מה שאין כן בחירה אפשר שאינו טוב בעיניו כ"כ, אלא משום שהוא נצרך לקנות ריע וכדומה על כן בוחר באיזה אדם שטוב לפניו יותר מאחרים. ואמר הכתוב דבאבותיך חשק לאהבה אותם, ולנו להבין מה זה החשק שמצא אותם נאמן לפניו, על כורחך לא משום שהיו דבקים בה' ובאהבתו לבד. שהרי השמים ושמי השמים ואשר בם המה שרפים ואפנים השגחתם מרובה מכל אדם ודבקים בה', אלא על כורחך משום שצרפו עבודת המעשה לאהבת ה' מה שאין זה במלאכי השרת. **ויבחר בזרעם וגו'.** דזה עלה במחשבה בשעת בריאת שמים וארץ שיקח לו אומה אחת לחלקו, כמבואר בשירת האזינו בהנחל עליון גוים וגו'. ובספר במדבר בפרשת בלעם (כג, ט). אלא שלא נבחר איזה אומה עד שבאו אברהם יצחק ויעקב. **ויבחר בזרעם אחריהם.** שיהיו המה חלק אלוה וממילא חשק בם לאהבה ג"כ כאהבת האב לבן אף ע"ג שאין מעשיו רצוים כ"כ וכמו שכתבתי לעיל (ז, ח).

בכם מכל העמים. אפילו תהיו פחותי ערך ושפלי הדעת כמו כל העמים מכל מקום הרי אתם נבחרים לכך וא"כ אפילו היותר הדיוט שבישראל יקראה עבודתו מצד שהוא נבחר לכך. אף על גב שאינו מוצא עצמו ראוי למעלה זו.

פרק י', טז

טז ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד:

ומלתם את ערלת לבבכם. החובה על כל הדיוט שלא יהא בן תמותה וערל לב מכל וכל, אלא לפי ערכו יחשוב דרכו שהוא נבחר מה' ולזה נוצר לעבדו. על כן עליו לפתוח על כל פנים קצה ערלת לבבו לידיעה כל שהיא.

וערפכם לא תקשו עוד. כבר ביארנו דהחלטת הדעת מכונה בשם עורף כמו שכתבתי בספר שמות ל"ב ט' ובכמה מקומות. ובא אזהרה זו לכאן לגדולי הדעת שמתקשים עפ"י אהבה ודביקות שתהיה לפי הבנתם, ולא כחקי התורה והמצוה, וכמו שהיה כבר בימי משה רבינו מחלוקת קרח ור"ן איש גדולי ישראל בזה הדעת כמו שביארנו שם במקומו. על זה הזהירה תורה שעוד לא יקשו ערפם.

פרק י', יז

יז כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא-ישא פנים ולא יקח שחד:

אלהי האלהים. מנהיג עולמו על כל הכחות הטבעים והמנהגים את העולם שיסד הבורא. **ואדוני האדונים.** משדד הנהגה הטבעית כדרך האדון העושה בשלו כפי צורך השעה. והזכיר שני שבחים אלו לשתי אזהרות שהקדים לשני אופני אנשים בישראל וכאשר יבואר. **האל הגדול.** הכח היותר גדול בהליכות עולם הטבע. **והגבור.** הכח היותר חזק בגבורה לאחוז בגלגל הטבע וזהו יד חזקה. כמו שכתבתי לעיל ג' כ"ד. ומשום הכי מכונה בזה בשם גבור.

והנורא. שמורא ופחד עלינו להעמיק ולהתבונן על תמצית כחתינו ית' אלה, וכמו שביארנו בשירת משה (שמות טו, יא) נורא תהלות יע"ש. **אשר לא ישא פנים.** הוא טעם והסבר על אזהרה של ומלתם וגו' (פסוק טז) הנאמרת לאיש המוני. ולא יחשוב שהקב"ה ישא פניו אם הוא מרחיב לשבת בעולם, או אפילו ע"י מתן אדם בצדקה וחסד, ומשום הכי א"צ לחצוב דרכו כלל ביהדות. על זה אמרה תורה כי ה' שהוא **אלהי האלהים** וגדולת הליכות עולם הטבע נורא לספר, על כן לא ישא פנים למה שהאדם מרחיב הליכות עולמו בצדקה וחסד, ויעניש אם אינו מל ערלות לבבו להיות מתבונן על יהדות כפי התורה והמצוה לפי ערכו.

ולא יקח שחד. כבר העיר הרמב"ם בפירוש המשניות אבות (פ"ד, כב) שאינו מובן איך יצויר להקב"ה שחד. וביאר הוא ז"ל שאפילו עשה אלף טובות ועשה רעה אחת לא ימחול הקב"ה

ועדיין יש לבאר דעל כורחך לא מיירי באלף טובות שהאדם מחויב לעשות דמה שהאדם מחויב לא מיקרי שוחד. אלא קאי על אזהרה של וערפכם וגו' הנאמר למתנהג בחסידות אשר הוא למעלה מטבע אנושי, ובאמת אי אפשר לגזור על האדם שיתנהג כן, כמו שכתבתי בספר שמות ל"ב כ"ז. וא"כ העושה כן לאהבת ה' הרי זה שוחד. אבל מכל מקום לא ינקה אם אינו הולך על פי חקי התורה והמצות. ועל זה הסביר שהקב"ה אדוני האדונים משדד חקי העולם וגבורתו נורא לספר, על כן לא יקח שוחד ממי שמתגבר על טבע אנושי, ומעניש אם אינו מתהלך בחסידות כפי התורה והמצות ג"כ.

פרק י, יח

יח עֲשֵׂה מִשְׁפֵּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְאַהֲבֵה גֵר לְתֵת לוֹ לֶחֶם וְשִׁמְלָה :

עושה משפט וגו'. הוא הקדמה לפסוק הסמוך ואהבתם וגו'. שהקב"ה בגדולתו הוא מזדקק לדכאי רוח עד שתובע עלבון יתום ואלמנה. וזהו משמעות עושה משפט כמו שכתבתי בספר שמות כ"ח ט"ו.

ואהב גר וגו'. מזדקק לפרנסת גר שהוא הדיוט שבישראל. ונדרש להשגחה פרטית להשיג לחם ושמלה שהרי אין לו אחוזה ונחלה. ע"כ:

פרק י, יט

יט וְאַהֲבַתְּם אֶת-הַגֵּר כִּי-גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם :

ואהבתם את הגר. קאי על המתברך בלבבו כי הקב"ה ישא פניו בעשרו ובהליכות עולמו. אשר מכל מקום יאהוב את הגר.

כי גרים הייתם בארץ מצרים. ומכל מקום הרי אתם היום רבי הערך. כך הגר השפל הזה מי יודע הכח הצפון בו ובתולדותיו לימים יוצרו. וכתוב כאן את הגר ולא כמו בספר ויקרא (יט, לד) ואהבת לו כמוך. דשם מיירי במעשה וכאן מיירי ברעיון וכמו שכתבתי לעיל ו' ה'.

פרק י, כ

כ אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וְבוֹ תִדְבֹק וּבְשִׁמּוֹ תִשָּׁבַע :

את ה' אלהיך תירא וגו'. קאי על דרך החסידות. ואיתא במדרש רבה פרשת מטות (כב, א) ונשבעת חי ה' באמת ובמשפט ובצדקה והתברכו בו גוים ובו יתהללו (ירמ' ד, ב). אמר הקב"ה לישראל לא תהיו סבורים שהותר לכם להשבע בשמי אפילו באמת, אין אתם רשאים להשבע בשמי אא"כ יהיו בכם כל המדות האלו. את ה' אלהיך תירא - שתהא כאותן שנקראו יראי אלהים - אברהם איוב ויוסף כו' ואתו תעבוד - אם אתה מפנה עצמך לתורה ולעסוק במצות ואין לך עבודה אחרת. ובו תדבק - וכי כל אדם יכול לידבק בשכינה כו' אלא כל המשיא בתו לת"ח שקורא ושונה ועשה לו פרקמטיא ומהנהו מנכסיו, זה שנאמר עליו ובו תדבק. אם יש בך כל המדות הללו אתה רשאי להי ואם לאו - אין אתה רשאי להישבע. הרי דמפרשי חז"ל

זה הפסוק על דרך החסידות. והקדימו במ"ר הפסוק בירמיה ג' ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה וגו' דפירוש באמת היינו ביראת ה' העומדת ולא תנווד בחליפות הזמנים שעוברים על האדם מרעה לטובה או להיפך וכמו אברהם איוב ויוסף שבכל שנוי עתים עמדו בשם ירא אלהים. וזהו הכנוי אמת דקושטא קאי. במשפט - היינו ואותו תעבוד שדייק מופנה לה' ולא לעצמו ואשה ובנים אלא שופטים במדת הצמצום כדי להיות מופנה לה'. ובצדקה היינו ובו תדבק שתהא הצדקה מקרבת את העושה לאביו שבשמים, והיינו ע"י שמתקרב לת"ח. וכל זה הוא דרך החסידות. אלא שלפי לשון המדרש מתפרש כל הפסוק בתורת תנאי ומסובב - אם את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד וגו' אז ובשמו תשבע. הוא מצות עשה ג"כ שזהו כבודו ית' שיהא אדם כזה נשבע בשמו, ומראה בזה שאין לו דבר יקר בעולם כהזכרת שמו יתברך, כמו שכתבתי בספר בראשית כ"א כ"ג. ומכל מקום נוח לפרש כל הפסוק בתורת אזהרה ולימוד לדרך החסידות שיהא כך וכך. ופסוק כזה כתיב לעיל י' י"ג בשנוי מעט כמו שנתבאר במקומו לפי הענין.

פרק י, כא

כא הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה אתך את-הגדלת ואת-הנוראת האלה אשר ראו עיניך:

הוא תהלתך. המנהג שבפסוק הקודם שהוא אינו בהליכות העולם, וההול בדרך שאינה כבושה לרבים מיקרי שוגה אשר לא יחכם, והוא לחרפה. על כן העיר הכתוב כי השוגה באהבת ה' ובאהבת ת"ח במה שמהנהו תמיד מנכסיו אינו לחרפה, ואדרבה הוא תהלתך. שהגעת למדרגה זו.

והוא אלהיך אשר עשה אתך. הוא המסייעך להגיע לידי כך.

את הגדולות. היינו עשירות של ובו תדבק כמו שכתבתי לעיל (פסוק כ) שהצליח הקב"ה אותך שתוכל להנות לת"ח כ"כ.

ואת הנוראות. היינו דרך החסידות של אותו תעבוד. שהוא מפנה עצמו רק לתורה ועבודה. והרי הוא למעלה מגדר איש המוני, ונורא עליהם, כל זה בא בס"ד דוקא והיינו דכתיב אשר עשה אתך. ולא כתיב עשה לך. אלא הכונה שאתו ממש נעשה גדולות ונוראות. **אשר ראו עיניך.** להיות איש מופשט מהליכות עולם הטבע, ולהיות כצבא המרום.

פרק י, כב

כב בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ועתה שמך יהוה אלהיך ככוכבי השמים לרב:

בשבעים נפש וגו' ככוכבי השמים לרוב. בא הפסוק להסביר איך הוא תהלה ותפארת לאדם והלא כל השוגה מדרך הכבושה לרבים לא יחכם. על זה אמרה תורה הלא בשבעים נפש, כבר נתבאר לעיל א' י' דמשמעות אותו לשון הוא גדולי הדור המאירים ככוכבים, ובבואם

למצרים לא היו אנשים כאלה אלא שבעים נפש, כמו שכתבתי בספר בראשית מ"ו ז' שהיה הרבה יותר, אבל אלו שבעים היו מצוינים משארי בנ"א.

ועתה שמך וגו'. הרב גדולי המעלה בדור בחכמתם ובגדולתם וזה הגיע ע"י שנתקרב לה' בשעת מתן תורה ובאהל מועד יותר מהליכות עולם הטבע. מזה הגיע שאפילו אחרי כן שירדו ממעלת אותו מעמד מכל מקום נשאר בניהם גדולי דעה וכל מעלה. כך לדורות, מי שהגיע למעלת החסידות ומופשט מהליכות עולם הטבע בא סופו להיות אור לרבים בניו ותלמידיו. ואם כן אינו לחרפה חס ושלוה אלא הוא תהלתך.

(הרחב דבר: ובמשלי כתיב באהבתה תשגה תמיד. ואמרו בעירובין (נד,ב) זה ר' אלעזר בן פדת שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי וסדינו מוטל בשוק העליון של ציפורי. פירוש שאף על פי שהיה נראה כמו שוגה מדרך העולם מכל מקום לא היה ר' אלעזר בן פדת לבוז. ואדרבה היה מכובד מאד והוא משום שהכירו בו שהיה באהבתה. היינו באהבת התורה שכח את עצמו. והוא תהלת האדם ותפארתו. וכיוצא בזה כל דרך חסידות ואהבת ה' אם רק הוא באמת בלי פניה ושלא לשם שמים.)

פרק יא

פרק יא, א

ואהבת את ה' אלהיך ושמרת משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו כל-הימים:

ואהבת את ה' אלהיך וגו'. כלל פרשת זו צריכה ביאור מה הוסיפה תורה כאן והרי מצות אהבה ודביקות כבר כתיב בפרשת שמע ויותר מוקשה מה דכתיב וידעתם היום כי לא את בניכם וגו'. וכי התורה לא דברה אלא עם הדור הראשון ח"ו ולמה זה כתיב כך. ובפירוש פירשה תורה להלן פרשת נצבים (כט,יד) כי את אשר ישנו וגו' ואת אשר איננו פה וגו' וגם סוף הפרשה (פסוק ח) ושמרתם את כל המצוה וגו' מה זה חידוש אזהרה על כל האמור ונשנה ונשתלש. אלא נראה דכלפי שמשה רבינו גזר כמה גזירות ותקן כמה תקנות כדאיתא בשבת (ל,א). ואולי בשביל זה קרא הכתוב בדהי"א (ד,יח) את משה בשם אביגדור. ופירוש בויק"ר (א,ג) אביהם של הגוזרים. היינו שגדר הוא ובית דינו את ישראל בכמה דברים שלא יבא לאיסור של תורה. ולא היו הגזרות אלא על דורו באשר לא נשרשו ישראל עדיין בחקי התורה ומצות והיו עלולים לעבור על דיני תורה כמו שגזר בשעתו על שבות שבת ומוקצה שלא יבאו להוצאה ואח"כ בטלה הגזרה והותרה עד שבא עזרה ונחמיה וחזרו וגזרו לפי צורך הדור.

ובזה מובן הא דתנן במסכת ידים (ד,ג) הלכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרין מצות עשה בשביעית ובשבת פ"א (יא,א) תנן באמת אמרו החזן רואה היכן התינוקות קוראין ואמרו בירושלמי דכל באמת הלכה למשה מסיני הוא והכי מנה הרמב"ם בפירוש המשניות בהקדמה זה מהלכה למשה מסיני והרי כל זה אינו אלא מדרבנן. אלא משה רבינו גזר על זה. והיה

הלכה שעל זה לא יגזור. ועיין עוד חידושי ריטב"א עירובין רפ"ב בשם יש מפרשים על הלכה דחציצה ועיין מהרש"ל בספר חכמת שלמה בעירובין (ה,ב) תוס' ד"ה שפרצתו בד'. וכל זה הוזהרו על זה אותו הדור לשמור משמרת התורה. וכדאיתא ביבמות פ"ב על הפסוק ושמרתם את משמרתו שהוא שניות לעריות. מיהו התם מסיק הגמרא שאינו אלא אסמכתא שהרי לא נגזר מהתורה משמרת לעריות ביחוד יותר מכל איסורי תורה. אבל כאן מתפרש הכי, שמשה הזהיר על הגזרות שהם משמרת התורה.

והקדים ואהבת וגו' ולא מיירי כאן בדביקות ומסירות נפש כמו לעיל בפרשת ק"ש. אלא מיירי ביחוד המעשה שיהא עובד מאהבה ולא בשביל שכר ועונש, ובזה נכלל ושמרת משמרתו היינו הגדרים, דמי שעובד מאהבה משתדל שלא יבא לידי עבירה.

וחקתי ומשפטיו קאי על ושמרת שתראה שיהיו נלמדים י"ג מדות והחקירות זה התלמוד בישראל. **ומצותיו** שתשמור שיהיו נעשים ביד אחרים. והיינו כדאיתא ב"ק (צח,ב) שהכל מצווין עליו לבערו. הרי דמי שרואה חמץ ביד איש מישראל אף על פי שאינו שלו מצוה עליו לבער חמץ של חבירו כדי שלא יעבור הוא על מצות עשה דתשביתו וכיוצא בזה הרבה. וכן לענין איסור אף על פי שלפני עור אינו אלא בתרי עיברי דנהרא כדאיתא בעבודת כוכבים (ו,ב) מכל מקום זה אינו אלא בעובד כוכבים שרוצה לאכול אבר מן החי. אבל ישראל שרוצה לעבור עבירה מצוה להפרישו, כמו שכתב הר"ן שם. וכן אפילו לפני דלפי דלא מפקדין על לפני עור מכל מקום בישראל אנו מוזהרים גם על זה האופן, כמו שכתבתי התוס' שם די"ג. וכל זה הוא בכלל ושמרת מצותיו.

כל הימים. נכלל בזה מצות חינוך לבנים, שיהיו מקיימים המקצות אחרי כן. וכל זה נכלל באהבת ה' וחושש שלא יגיע לידי צער ח"ו כדאיתא בסנהדרין פ"ד (מו,א) בשעה שאדם מישראל מצטער שכינה מה אמרת קלני מראשי וכו'.

פרק יא, ב

ב וידעתם היום כי לא את-בניכם אשר לא-ידעו ואשר לא-ראו את-מוסר ה' אלהיכם את-גדלו את-ידו החזקה וזרעו הנטייה :

וידעתם היום כי לא את בניכם וגו'. באשר כל זה אינו אלא מדרבנן ולענין חינוך בנים מפורש בגמרא שאינו אלא מדרבנן. אבל באותו דור היה מתקנת משה רבינו, והזהירה תורה על זה ואח"כ בטלו התקנות על פי דין, כי על מנת כן תיקן שלא יהא אלא בדורו שהיתה השעה צריכה לכך. ואח"כ כשבטלו, היו גדולי הדור נשמרים מצד אהבת ה' אף על פי שאין בזה עוד חיוב. והיינו דאיתא בחגיגה ד"ו א' והא שמואל דיכול לרכוב על כתפיו של אביו אמאי לא העלהו. הרי דמקשה הגמרא על אלקנה שלא שמר מצות חינוך שאינו אלא מדרבנן. והיינו משום שאחר שמשה רבינו תיקן בזמנו על כורחך גם אח"כ נהגו בה גדולי הדור עד שבאו חז"ל וגזרו על כל ישראל לפי צורך הדורות שראו המה.

את מוסר ה' אלהיכם. כמה הוא מעניש על עבירה, כמו שראו במדבר.

את גדלו. גדולת הטבע כמו שראו בשליו וכבישת עמלק סיחון ועוג בדרך הטבע נפלאה.
את ידו החזקה. שידוד הטבע כמו שכתבתי לעיל ג' כ"ד.
וזרועו הנטויה. כמה הוא ממהר להעניש כמו שראו במדבר שעמדו בפלטין של מלך בגלוי
 שכינה. וזהו משל לזרוע נטויה להכות תיכף ומיד, כמו שכתבתי בספר שמות ו' ו'. כל זה
 הזכיר משה אותם כדי שיהא בנקל עליהם להיות נזהרים מעבירות גם לעצמם גם לחבריהם.

פרק יא, ג

ג וְאֶת-אֲתֹתָיו וְאֶת-מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרַיִם לְפָרְעָה מֶלֶךְ-מִצְרַיִם וְלִכְל-אֶרֶצוֹ :
ואת אותותיו וגו'. מאן ואילך מונה והולך הטובות שעשה עם אותו הדור שגורם אהבת ה'
 יותר מכל הדורות שלא ראו בעיניהם, ככתוב בספר שופטים ב' ג' וגם כל הדור ההוא נאספו
 אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל.
אשר בתוך מצרים. שאף על פי שדור הראשון כבר מתו ומה מדבר עם הדור השני מכל מקום
 רובם היה לפני עשרים שנה ביציאת מצרים. ויודעים את שנעשה להם.

פרק יא, ד

**ד וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הִצִּיף אֶת-מֵי יַם-סוּף עַל-פְּנֵיהֶם בְּרֹדְפָם
 אַחֲרֵיהֶם וַיֹּאבְדֵם ה' עַד הַיּוֹם הַזֶּה :**
ואשר עשה לחיל וגו'. המה אנשי מלחמה שנשטפו בים, כמו שביארנו בפרשת בשלח.
ויאבדם ה' וגו'. שעוד אין בהם כח להעריך מחנה שכמותה בחיל ורכב ללחום עם ישראל.

פרק יא, ה

ה וְאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד-בְּאֲכֶם עַד-הַמָּקוֹם הַזֶּה :
במדבר. המן והבאר והשליו והענן וכדומה.

פרק יא, ו

**ו וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַתְן וְלֵאבִירָם בְּנֵי אֱלִיָּאב בֶּן-רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת-פִּיהָ וַתִּבְלַעֵם
 וְאֶת-בְּתֵיהֶם וְאֶת-אֶהֱלֵיהֶם וְאֶת כָּל-הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרִגְלֵיהֶם בְּקָרְבַּ כָּל-יִשְׂרָאֵל :**
ואשר עשה לדתן ולאבירים. כבר ביארנו בפרשת קרח (טז,א) שאך המה הצו המחלוקת שלא
 לשם שמים משנאתם את משה מה שאין כן הר"ן איש היו צדיקים ונכנסו למחלוקת לשם
 שמים יע"ש משום הכי חושב בזה טובה גדולה לישראל מה שנבלעו בארץ אבל על שריפת
 הר"ן איש נצטערו הרבה כמבואר שם. וקרח עצמו אף על פי שהוא עיקר מחלוקת זו מכל
 מקום לא היה באמת בעל מחלוקת ואיש ריב ומדון רק באותה שעה היה רוח קנאה עוכרתו
 אבל דתן ואבירים היו בעלי מחלוקת ומחרחרי ריב והיו לאבני נגף בישראל והיה שמחה גדולה
 כשנפטרו מהם. ועיין מה שכתבתי בספר שמות ל"ד י'.

פרק יא, ז

ז כי עיניכם הראת את כל-מעשה ה' הגדל אשר עשה :

כי עיניכם הרואות וגו'. א"כ אין דבר גדול מה שאני מעמיס תקנות וגזרות הבא מצד אהבת ה'.

פרק יא, ח

ח ושמרתם את-כל-המצוה אשר אנכי מצוך היום למען תחזקו ובאתם וירשתם את-הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה :

ושמרתם את כל המצוה. הוסיף להזהיר בכלל אהבת ה' הנוגע ליחוד המעשה כמו שכתבתי לעיל ו' כ"ה על הפסוק וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת וגו' דמשמעו שם לפי הענין הכנות ודקדוקי מצוה, אף על פי שאינם מעיקר המצוה. וכן כאן פירוש ושמרתם את כל המצוה היינו תמצית המצוה ודקדוקיה, והוא ג"כ ענף מאהבת ה' במעשה.

ובמדרש פרשת נצבים (ח,ד) על הפסוק (ל,יא) כי המצוה הזאת הביא דרשה כי חיים הם למוצאיהם. למי שממציא אותם שנאמר כל המצוה עד שתכלה כל המצוה נראה דכיון למה שכתבתי - לממציא אותן לתכליתו בכל הדקדוקים וההידורים אף על פי שאינו מעכב. ועל זה אמר הכתוב כי חיים הם. דאיתא בסוכה (לח,א) שיירי מצוה מעכבין את הפורענות, דגוף המצוה שכרה בעוה"ב. אבל שכר שיירי מצוה בעוה"ז. וזהו כי חיים הם למוצאיהם למי שממציא אותן. עוד איתא במדרש שם כי המצוה הזאת. כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה גורם שיקבור אשתו ובניו כו' מפרשי כי המצוה הזאת. הגומר המצוה עד סוף. וגם זה נכלל באזהרה דכאן ושמרתם את כל המצוה דמי שהחל במצוה, אף על פי שאפשר לעשות ביד אחרים עליו לשמור כולה. וכל זה בגדר אהבת ה' במעשה.

ואמרה תורה על זה שני גמולים מיוחדים: **למען תחזקו ובאתם וגו'.** זהו על פירוש הראשון דכל המצוה משמעו דקדוקי ושיירי מצוה. והיא מעכבת את הפורענות וזהו למען תחזקו וגו' שלא יפול לבבכם וכדומה ענינים המחלישים.

פרק יא, ט

ט ולמען תאריכו ימים על-האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם ולזרעם ארץ זבת חלב ודבש :

למען תאריכו ימים וגו'. זהו גמול על פירוש השני כל המצוה דמשמעו שיגמור מצוה שהחל. על זה הבטיחה תורה שיאריכו ימיהם המה וזרעם ויראו עולמם בחייהם.

ארץ זבת חלב ודבש. הכי מיבעי לפי סדר הלשון על האדמה ארץ זבת חלב ודבש אשר נשבע וגו' ולזרעם. אבל לשון לתת להם ולזרעם ארץ זבת חלב ודבש משמע שיהא נתונה להם ארץ כזו וגם לזרעם תהיה הנתינה ארץ זבת חלב ודבש. והוא פלא אחר שכבר ניתנה

ארץ כזה לאבות ממילא היא נחלת אבות לבנים. על זה נתן טעם כי הארץ וגו' ועיין במדבר י"ד, ח.

פרק יא, י

י כי הארץ אשר אתה בא-שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את-זרעך והשקית ברגלך כגן הירק :

את זרעך. היינו שדות של זרעים שהוא תבואה וקטניות. שבכל מדינה אף על פי שאפשר להשקות גנה של ירקות ע"י מים ששותים בבית והגנה סמוך לה. אבל שדה מן הנמנע להשקות רחוק מן העיר. אם לא ירווין ממטר השמים. אבל ארץ מצרים עושים תעלות רבות מנהר נילוס וממשיכים לכל שדה ומשקים שדה זרעים כגן הירק שבכל מדינה.

פרק יא, יא

יא והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה-מים : והארץ וגו' ארץ הרים ובקעות. שאין בהם מים. ועיין מה שכתבתי לעיל ח' ז' וא"כ אי אפשר להשקות אפילו גן הירק. ולא עוד אלא **למטר השמים תשתה מים** - אפילו לשתות נדרשים למטר השמים.

פרק יא, יב

יב ארץ אשר-ה' אלהיך דרש אתה תמיד עיני ה' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה :

ארץ אשר וגו'. הוסיפה תורה לומר דגם בזה אינו שוה לכל מדינות. אף על פי שנדרשים לגשם להשקות השדות מכל מקום אין להם דאגה מזה. בטבע המדינה להיות גשם בעתו. מה שאין כן ארץ ישראל ה' אלהינו דורש אותה. אינו נותן גשמים אלא עפ"י חקירה לפי המעשים. **תמיד עיני ה' וגו'.** ולא עוד אלא אפילו כבר היה גשם ותבואת השדה כבר באה לברכה מכל מקום עדיין השגחת ה' שולטת בה.

מראשית השנה ועד אחרית שנה. דכמה מאורעות מזדמנים. וכדאיתא ברבה פרשת זו (ג,ג) דבימי ר' פנחס בן יאיר היה מקום אחד שהעכברים אכלו התבואה שבגורן עד שעישרו כראוי. ובירושלמי ברכות פ"ט (סד,א) איתא על זה הפסוק דאי אין מוציאין מעשרות כראוי הרי זה כתיב המביט לארץ ותרעד. והרבה שלוחים למקום. וא"כ נדרשת לעולם לברכת ה' שתהי ארץ זבת חלב ודבש. ולא מועילה הנתינה לאבות. על כן מסיים והיה אם שמע וגו'.
[והיה ראוי להיות פרשת אחת עם הקודם. שהרי ענין אחד הוא, אבל משום דפרשת והיה אם שומע כבר כתובה בתפלין וכאן נכתבה בספר תורה משום הכי כתיב בפרשת בפני עצמה].

פרק יא, יג

יג וְהָיָה אִם-שָׁמַע תִּשְׁמְעוּ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדוֹ בְּכָל-לִבְבְּכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם :

והיה אם שמע תשמעו וגו'. ענין פרשת זו בכללה, יש להתבונן תחלה על אגדה בברכות (לה,ב) בדרשה דקרא דכתיב ואספת דגנך וגו' ורמי מדכתיב ועמדו זרים ורעו צאנכם. ומפרש רשב"י דבזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים ובזמן שאין עושין רצונו של מקום על זה כתיב ואספת דגנך שמלאכתן נעשית ע"י עצמן. וכבר תמהו התוס' הרי כתיב והיה אם שמע וגו' ויישבו שאין עושין כו' היינו שאינם צדיקים גמורים. והדברים סתומים שהרי בפירוש אמר אם שמע תשמעו אל מצותי לאהבה וגו' ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. ומה ה' שואל מאתנו יותר.

אלא כך הענין דישראל ניזונים ומתפרנסים בארץ ישראל בזכות אחד משני דברים שנקראים לחמי בדבר ה'. היינו עבודה דכתיב בקרבנות את קרבני לחמי וכמו שכתבתי במקומו בס"ד (ולעיל ח,ג). או בזכות התורה דכתיב לכו לחמו בלחמי. ומפרש בגמרא חגיגה (יד,א) זה תלמוד. אמנם אין שני הדברים שוין באופניהם.

ולהסביר ההבדל יש לבאר דמלכותא דרקיע כמו מלכותא דארעא, שהמלך משגיח על פרנסת עמו בשני אופנים, או שנותן חלק ארץ ונחלה לכל אחד והמה עובדים איש אדמתו ושבעים לחם. ובזה נכללים שומרי ועושי דבר המלוכה. והמה ניזונים מהכנסת עובדי אדמה וכדומה. או אנשי חילו ובעלי מלחמתו שהמה שומרי מלכותו ועל המלך לזונם מאוצר המלך בלי שום טורח. וידוע שהמלך רוצה ביותר אנשי מלחמתו ואוהבם הרב יותר מבעלי עבודת הקרקע. כך מלכותא דרקיע. (הקב"ה) ומזין את ישראל או בזכות עבודה שהוא קרבנות או בזכות התורה, שנמשלו לאנשי מלחמה ונושאי מלכותו יתברך, כמו שכתבתי כמה פעמים. וכל ישראל משתתפים במה שתומכים אותם, כמו שכתבתי בספר שמות מ' כ' ובכמה מקומות. והקב"ה חפץ יותר בעסק התורה נושאי מלכותו ית' ואוהבם יותר מבעלי עבודה. ועוד ביארנו בזה שם כ"ה כ' בענין אגדה בב"ב (צט,א) ברומיא דקראי דכתיב בכרובים יע"ש.

מעתה נבא לביאור פרשת זו. שאם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' ולעבדו בכל לבבכם. בתענית (ב,א) פירשו עבודה שבלב זו תפלה. והוא רמז טוב לעבודה שבזמן הזה שתפלה במקום קרבנות. אבל בארץ ישראל ובזמן הבית היה מתפרש כמשמעו עבודת הקרבנות, כמשמעות עבודה בכל מקום שהוא במעשה אלא שהתנה הכתוב שתהא העבודה בכל לב ובכל נפש היינו באמונה שבלב שהיא המשפעת ברכה, וברצון גמור שיהא בזה תלוי חיות אנשי מדינה זו, ולא ככל ארצות, וזהו בכל נפשכם.

ומשום הכי נקרא עסק הקרבנות ביחוד עבודה יותר מכל מצות שבתורה משום שהיא באה בשביל פרנסה וכעובד אדמתו ישבע לחם. פירוש דשאר עבודות שהאדם עושה כמו חייט שתופר בגד, יכול להיות שאינו עושה בשעה זו בשביל פרנסה, אלא כדי שיהא לו בגד ללבוש, מה שאין כן עובד אדמה אינו אלא בשביל לשבוע לחם. והכי נמי כל המצות באין לתכלית הידוע לו ית' המצוה עליהם מה שאין כן עבודת הקרבנות סתמא בשביל לחם הארץ. וכדאיתא

בכתובות (י,ב) למה נקרא שמו מזבח שהוא מזין כו'. וה"נ נקראת תפלה חיי שעה כדאיתא בשבת (י,א) משום שהוא באה עיקרו בשביל פרנסה.

פרק יא, יד

יָד וְנִתְתִּי מִטֶּר-אֶרְצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסְפֶּת דְּגַנְךָ וְתִירְשְׁךָ וְיִצְהַרְךָ :

ואספת דגנך וגו'. ודאי תהיה פרנסה בשופי, אבל אתה תהיה נצרך לעסוק, כמו במלכותא דארעא שבעלי השדה עובדים בעצמם.

פרק יא, טו

טו וְנִתְתִּי עֵשֶׁב בְּשֶׂדֶךָ לְבִהַמְתְּךָ וְאָכַלְתָּ וּשְׁבַעְתָּ :

ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת. אין סדר הפסוק מדויק, והכי מיבעי ואכלת ושבעת ונתתי עשב וגו'. ומזה למדו חז"ל בברכות (מ,א) דמחויבים ליתן תחלה מזונות לבהמתו ואח"כ יאכל בעצמו.

ולפי הפשט לא בא האי ואכלת ושבעת בשביל הבטחה, אלא מענין הפרשת לאחר שיהיה לך כל טוב עד ואכלת ושבעת, על כן יש לך לחוש פן תגיע ליד הסרה מן הדרך.

והיינו דכתיב:

פרק יא, טז

טז השְׁמֵרוּ לָכֶם פֶּן-יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסִרְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם :

השמרו לכם פן יפתה לבבכם. מלשון יפת אלהים. היינו הרחבת הלב, שגורם לחשוב הקלה בעונשין וכדומה. ועי"ז וסרתם. איזה הסרה מדרך התורה, ומזה יגיע לעבירה היותר חמורה. היינו **ועבדתם אלהים אחרים.** כי כך דרכו של יצה"ר ועבירה גוררת עבירה כמו שכתבתי לעיל (ז,ט ח,יט). ומכל שכן אחר שיפתה לבבכם משביעה יתירה כמו שכתבתי להלן ל"ב ט"ו.

פרק יא, יז

יז וְחָרָה אֶף-ה' בְּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מָטָר וְהֶאֱדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וְאֶבְדַּתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטְּבָה אֲשֶׁר ה' נָתַן לָכֶם :

והאדמה לא תתן את יבולה. לא היה הכתוב נצרך לפרש כי אם לא יהיה מטר. וממילא לא יהיה גידולי ארץ, דזה ידוע, וכמבואר בבראשית ב' ה' וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר וגו'. אלא משום שיש אופן גידולי ארץ שאינו בא בטבע האדמה לבד אלא ע"י מכונות שמוציאות כח האדמה ממרחק וכמו שכתבתי בספר ויקרא כ"ו ד' בביאור הכתוב ונתנה הארץ יבולה. דזה האופן נקרא יבול. וזה האופן אפשר שבא גם בלי גשם משום הכי הוצרך הכתוב לפרש דהאדמה לא תתן יבולה ולא תצליח פעולת האדם בה.

פרק יא, יח

יח וּשְׁמַתֶּם אֶת-דְּבַרִי אֱלֹהֵי-לִבְבְּכֶם וְעַל-נַפְשֵׁכֶם וְקִשְׁרֹתֶם אֹתָם לְאוֹת עַל-יְדֵיכֶם וְהָיוּ לְטוֹטֹפֶת בֵּין עֵינֵיכֶם :

וּשְׁמַתֶּם אֶת דְּבַרִי אֱלֹהֵי וּגו'. מסיים בדבר שהחל לומר דכל זה אם פרנסה בכח עבודה. אבל אם תהיה בא ע"י לחמה של תורה ומסיים עד למען ירבו ימיכם וגו'. פירוש שעל פי זה האופן אין חשש שמא יפתה לבבכם וכדאיתא בקדושין (ל,ב) סם תם כל זמן שהרטיה זו עליך אכול מה שאתה רוצה כו' וזהו עיקר רצונו של מקום.

פרק יא, יט

יט וְלִמְדַתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְנְךָ וּבְקוֹמְךָ : וְלִמְדַתֶּם אוֹתָם וּגו'. נתבאר בפרשת ואהבת וגו' (לעיל ו,ז) דמקראות הללו מתפרש בשני אופנים. לכל המון ישראל היא פרשת שבק"ש שמחויב כל אחד מישראל וא"כ פירוש לדבר בם ולא בתפלה, כדאיתא ביומא פ"ג (יט,ב) אבל לת"ח פירושו בדברי תורה שיהא כל העסק בם ולא בדברים בטלים. וזהו עיקר ענין אותה פרשה.

פרק יא, כ

כ וְכִתְבֹתֶם עַל-מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ :

וְכִתְבֹתֶם עַל מְזוֹזוֹת וּגו'. מבואר שם (ו,ט) דיוק לשון המקרא.

פרק יא, כא

כא כַּאֲשֶׁר יָרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְהֵם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ :

כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ. אין מובן כ"כ מליצת הכתוב והרי השמים והארץ ימיהם שוים ומה זה לשון השמים על הארץ. וגם יש להבין הפרשת הסמוכה לה כי אם שמר וגו' ומה זה טעם. אבל נקדים דהישוב משתנה הרבה ברבות הימים. ויש מדינות מיושבות הרבה כעת אשר לפני אלפי שנים היו משוקעות במים. ויש הרבה ישוב שהיה בימי קדם. ועתה חרבו ונעשו מים. וזה השנוי בא בהשגחה פרטית אבל באמצעות כוכבי הגלגלים והקיפם שהם פועלים בארץ.

ויש לדעת עוד דכל הקפה שלמה מיקרי יום וכמו שיומו של השמש מיקרי בכ"ד שעות שנראה לנו שהשמש מקיפה הארץ, כך לכל גלגל יש יום שקבע לה הבורא ית' כמה יאריך הקיפו על הארץ. ובשעה שמקיפים שולטים על הארץ אם לחסד אם לשבט. ואמרה תורה שכימי השמים המה כוכבי לכת המשפיעים על הארץ המה פועלים בישוב, כך אפשר להרחיב ישוב ארץ ישראל עצמה, לפי הצורך שירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה. שלא יצר עליהם הישוב ברבות הימים ועל זה סיים הכתוב לתת להם כימי השמים על הארץ. שהנתינה של הארץ

תהיה כפעולות הכוכבים המשפיעים על הארץ. שאפשר להרחיב לעת הצורך. ועל זה מפרש כי עם שמר וגו' ויבואר עוד.

(הרחב דבר: והנה בברכות (ח,א) איתא דר' יהושע בן לוי תמה איכא סבי בבבל? והא על האדמה כתיב. וקשה, הא גם במצות כבוד אב ואם כתיב (ה,טז) למען יאריכון ימיך על האדמה וגו'. ומכל מקום ודאי שכרו גם בחו"ל, וכמו שכתבתי בספר שמות (כ,יב) בפסוק של כבוד אב ואם. וא"כ מה מקשה כאן על האדמה כתיב. ולפי דברינו בהעמק דבר ניחא. דכאן מדבר רק בארץ ישראל שתתרחב ישובה. מה שאין כן בחו"ל לא שייך הרחבה זו שיהא לטובת ישראל.)

פרק יא, כב

כב כי אם-שמר תשמרון את-כל-המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשתה לאהבה את-ה' אלהיכם ללכת בכל-דרכיו ולדבקה-בו :

כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת וגו'. כבר ביארנו לעיל ו' י"ז דזה הלשון משמעו שמירה יתירה מה שאין חובה באמת לכל אדם. אלא לאנשי מלחמה בפרטים שנצטוו להזהר אז ביחוד. וזו הפרשת אמר אם תעשו ככה לכל המצוה הזאת לאהבה את ה' אלהיכם שתגיעו לאהבת ה' שאינו מצוי באמת כי אם באנשים מצוינים כמו שכתבתי לעיל י' י"ב. אבל אתם תגיעו גם למעלה זו. וכן ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו. כל זה דרך חסידות כמו שביארנו לעיל שם ופסוק כ'. אז (והוריש וגו').

פרק יא, כג

כג והוריש ה' את-כל-הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם :

והוריש וגו' וירשתם גוים גדולים ועצמים מכם. אחר שתורישו יושבי ארץ ישראל תוסיפו הוריש ולכבוש יותר מאלה והכי תניא בספרי כאן. וכל זה נעשה ארץ ישראל כדתניא בספרי שם. ומפרש היכן אפשר להרחיב הישוב של ארץ ישראל.

פרק יא, כד

כד כל-המקום אשר תדרוך כף-רגלכם בו לכם יהיה מן-המדבר והלבנון מן-הנהר נהר-פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם :

מן המדבר. במזרח ארץ ישראל.

מן הנהר נהר פרת. לצפונה של ארץ ישראל.

ועד הים האחרון. הוא מערב ארץ ישראל. ומיקרי אחרון שהוא ים אוקינוס אחרון בעולם אבל במזרח ארץ ישראל ולצפונה הגביל הכתוב המדבר ונהר פרת ולא יותר. והטעם שבמזרח ארץ ישראל הוא עמון ומואב. עמון לצד צפון ומואב לצד דרום. ובצפון היה נצרך להיות עוד ארבע מלכיות שזה היה במחשבה תחלה לבריאת שמים וארץ כמו שמרומז בפרשת בראשית

והכל מצפון ארץ ישראל. אבל במערב ובדרום אפשר להרחיב ואף על פי שאדום היה בדרום ארץ ישראל לא היה רק בדרומית מזרחית. ועיין מה שכתבתי להלן י"ט ח'. והיינו מה שכתבתי לעיל דמדבר כאן בהרחבת ישוב ארץ ישראל.

פרק יא, כה

כה לא-יתיב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן ה' אלהיכם על-פני כל-הארץ אשר תדרכו-בה כאשר דבר לכם :

פחדכם ומוראכם. פרש"י פחד על הקרובים ומורא על הרחוקים. והוא לשון הספרי. והוסיף רש"י פחד הוא בעיתת פתאום. מורא דאגה ימים רבים. ומגמרא נדה (עא,א) דקאמר פחדא מצמית צמית. בעיתותא מרפיא. משמע דפחדא אינו פתאום, אלא יושב בפחד. מדכתיב אל תירא מפחד פתאום משמע נמי דסתם פחד אינו פתאומי. אלא הכי פירושו פחד על הקרובים שיודעים בברור שמכוונים ישראל להם להלחם עמם. ומורא על הרחוקים שיודעים כי לא יבא עליהם רק מורא ישראל עליהם מלהתחרות במ, או יראת המעלה.